

# DE LICHTE VOORDE

PERIODIEK VAN DE  
VERENIGING VOOR OUDHEIDKUNDE TE LICHTENVOORDE



No. 52  
April 2006  
ISSN:0927-6688

*De Lichte voorde* is een halfjaarlijkse uitgave van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde. De vereniging stelt zich ten doel het onderzoek naar de geschiedenis van de voormalige gemeente Lichtenvoorde in de breedste zin van het woord te stimuleren en te bevorderen.

Medewerkers aan dit nummer: Nic Adema, Henny Bennink, Frans Bonnes, Antoon Driessen, Gerhard Eppingbroek, Henk Hanselman, Frits van Lochem, Godfried Nijs, Jolien Wessels, Linda ter Horst en Marlies Slütter

Eindredactie: Frits van Lochem en Henk Hanselman.

Tekstcorrectie: Antoon Driessen en Nic Adema.

Vormgeving: Henk Hanselman en Benny Lammers

Druk: McWinDo's print- en copyservice, Lichtenvoorde.

Bij de afbeelding op de voorkant:

Door de gemeentelijke herindeling hebben we afscheid genomen van het vertrouwde gemeentewapen van Lichtenvoorde. Bij Koninklijk Besluit van 12 september 1891 kreeg de gemeente haar heraldisch wapen. De officiële omschrijving luidde:

*'Gedeeld, I van keel, beladen met een goud gewapende en van goud gekroonde leeuw van zilver, II van goud, beladen met een (heraldische) burcht van keel, - het schild omgeven door het randschrift: "gemeentebestuur van Lichtenvoorde".'*

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de auteur.

# Inhoud

<i>Frits van Lochem</i> Voorwoord .....	2
<i>Antoon Driessen</i> In memoriam .....	3
<i>Frits van Lochem</i> 1946 -2006 Straatbeelden van nu en zestig jaar geleden .....	5
<i>Godfried Nijs</i> Archeologie in Lichtenvoorde; Opgraving Korte Rapenburgsestraat .....	29
<i>Henk Hanselman</i> Uit de oude doos .....	31
<i>Gerhard Eppingbroek</i> Ons zoekplaatje .....	34
<i>Henny Bennink</i> Het bakkersgeslacht Lueb .....	35
<i>Mevr. Mentink-Lueb en Frans Bonnes</i> Krömmels uut de bakkeri-je; Ne brief an Jan Manschot .....	45
<i>Jolien Wessels, Linda ter Horst en Marlies Slütter</i> Het dagelijks leven in Lichtenvoorde van 100 jaar geleden .....	48
<i>Antoon Driessen</i> Dialect nog springlevend .....	50
<i>N.J.M. Adema Mzn</i> De Sommers-es .....	51
Aanwinsten bibliotheek .....	58
Aanwinsten foto/dia-archief .....	61
Aanwinsten expositiemateriaal .....	63
Nieuwe leden .....	63
Adressen bestuur en contactpersonen .....	64

# Voorwoord

*door Frits van Lochem*  
*redactie-coördinator a.i.*

Voor u ligt de eerste periodiek van de voorlopige redactiecommissie van onze vereniging. Zoals u wellicht weet zijn begin 2005 na vele jaren trouwe inspanning en bevoegenheid respectievelijk Antoon Driessen, Benno van Lochem en Godfried Nijs teruggetreden als bestuurslid en daarmee was ook de vaste redactie van de periodiek goeddeels vacant.

In 2005 is er dus geen periodiek verschenen, maar werd u het prachtige boek *Bezetting en Verzet* van Henny Bennink aangeboden dat, just in time, vlak voor de viering van 60 jaar bevrijding uitkwam. Dat is natuurlijk inhoudelijk heel wat meer dan twee periodieken. Het bestuur kon intussen de tijd nemen om een nieuwe redactie te vormen.

Het vrij plotseling overlijden van bestuurslid Henk Krabbenborg en nog geen twee maanden later voorzitter Henk te Brake was voor het bestuur een groot verlies. 2005 is voor de vereniging dan ook een bewogen jaar geweest. Antoon Driessen heeft als oud-bestuurslid ter nagedachtenis aan beiden het 'in memoriam' geschreven, waarvoor onze waardering.

Frans Bonnes, inmiddels ook bestuurslid, en Henk Mullink hebben samen met ondergetekende als coördinator onderwerpen geselecteerd en stukken samengesteld. Henny Bennink en Nic Adema hebben ieder met een artikel ook een belangrijke bijdrage geleverd en na vaststellen van de inhoud zorgde Henk Hanselman als vanouds voor de lay-out en het verder gereedmaken voor de drukker.

Aangezien we waarde hechten aan goed taalgebruik en juiste spelling komt het ontwerp nog even onder de ogen van Antoon Driessen en Nic Adema voor de eindredactie.

Een goede traditie want we willen het er goed hebben staan, zeker ook als we iets in het Achterhoeks opnemen.

Veel leesplezier toegewenst!

P.S. Heeft u suggesties en/of materiaal voor onderwerpen in volgende periodieken?  
Laat het ons weten.

Cadeautip : Hebt u ook vaak moeite met het bedenken van geschenken voor familie, vrienden of kennissen? Historie is leuk voor iedereen, maar soms moet dat eerst worden ontdekt. Denk eens aan een jaarlidmaatschap van onze vereniging!

# In memoriam

*door Antoon Driessen*

Tot onze ontsteltenis ontvielen ons in 2005 kort na elkaar en vrij onverwacht onze voorzitter Henk te Brake en medebestuurder Henk Krabbenborg.

## Henk Krabbenborg

Op 11 juni overleed op 70-jarige leeftijd Henk Krabbenborg, bestuurslid vanaf 1984. Toen zijn hoestbuien verergerden en zijn benauwdheid toenam, ontkwam Henk niet aan opname in het ziekenhuis. Niemand had gedacht dat het daarna zo snel bergafwaarts zou gaan. Het bericht van zijn overlijden overviel dan ook iedereen.



Gedurende ruim twintig jaar heeft hij voor de vereniging veel werk verzet. Als lid van de werkgroep Excursies/lezingen was hij steeds op zoek naar de beste sprekers voor de ledenavonden. De organisatie van die avonden bracht vaak met zich mee dat er voor projector, scherm en anderszins moest worden gezorgd. Ook daarvoor was Henk de aangewezen man. En als er hulp nodig was voor het vervoer van tentoonstellingspanelen en apparatuur naar exposities en streekdagen, konden we altijd op Henk rekenen. Van zijn aanbod al die attributen bij hem thuis op te slaan maakte het bestuur steeds dankbaar gebruik. De voorbereidingen voor de jaarlijkse excursie handelde hij niet enkel telefonisch af. Om zeker te zijn van een interessant uitstapje en een goed verloop ervan bezocht hij met zijn mensen de locatie liever vooraf.

Henk bewaarde bij alles wat ondernomen werd de rust. Op zijn bidprentje stond heel treffend dat hij veel geduld kon opbrengen voor iedereen, maar dat hij vond dat men met hem dan ook maar geduld moest hebben. Behalve zijn inspanningen voor de groep Excursies/lezingen was hij een trouwe bezoeker op de dialectavonden van de werkgroep Streektaal. Het Achterhoekse dialect lag hem na aan het hart. Er was hem veel aan gelegen dat het niet verloren zou gaan. Het was dan ook een goed initiatief van de familie zijn levensverhaal op het bidprentje in zijn geheel in het dialect af te drukken.

Met Henk Krabbenborg is een bestuurslid heengegaan dat we zullen missen. Laten we hopen dat zijn vrouw Anny, zijn zoons Jan-Willem, Maurits en diens vriendin Marleen door de moeilijke tijd heen komen. Wij denken met dankbaarheid aan Henk terug.

## Henk te Brake

Op 24 juli overleed Henk te Brake, voorzitter van onze vereniging, op de leeftijd van 68 jaar. Wie begin 2005 aan Henk vroeg hoe het met hem ging, kreeg kort en bondig te horen: niet best. Hij was kortademig geworden en allengs bleek dat hij een niet te behandelen longaandoening had, waarmee hij overigens nog wel enige tijd zou kunnen leven. Maar door een schimmelinfectie ging alles veel sneller dan hijzelf en iedereen gedacht had. Positief als hij altijd was, keek hij die zondagavond de vierentwintigste nog uit naar het verwachte bezoek. Snel werd echter duidelijk dat het geen ziekenbezoek meer was maar een afscheid.

Henk was bestuurslid vanaf 1992 en in de eerste jaren vooral actief in de werkgroep Excursies/lezingen. Hij voelde zich steeds sterk verantwoordelijk voor de goede voortgang van de Vereniging voor Oudheidkunde. Toen het in 2001 maar niet mogelijk bleek een nieuwe voorzitter te vinden, nam hij dan ook – na ampel beraad - die taak op zich, ondanks dat hij al diverse functies had bij andere groeperingen.



Henk was een man van weinig woorden en zeker geen man van hoogdravende taal. Hij was duidelijk het gezicht van de vereniging. Als het behoud van oude panden of andere zaken in het geding was, sprong hij in de bres. Hij koesterde het Achterhoeks dialect. Zijn toespraakjes, ook bij officiële gelegenheden, hield hij dan ook stevast in de streektaal. Ook zijn warme herinneringswoorden in de uitvaartdienst van Henk Krabbenborg, slechts anderhalve maand voor zijn eigen overlijden, sprak hij in het dialect. Als een bestuursvergadering veel inspanning vroeg, vond Henk het soms even tijd worden voor een historisch, anekdotisch voorval of een ludiek niemendalletje uit zijn geboortedorp Lievelede, over personen of gebeurtenissen uit zijn jeugd.

Met Henk te Brake hebben wij een gedreven, actieve voorzitter verloren. Tijdens zijn ziekte zei hij vaak: 'Ik tel mijn zegeningen; ik heb een mooi leven gehad, met mijn gezin en alles'. Die woorden klinken vooral bij zijn vrouw Marietje troostvol na. Het doet ons goed van haar te horen dat zij veel steun heeft van hun kinderen Joris en Stefanie, van schoondochter en schoonzoon Jolita en Robert, en gelukkig is met de kleine Laura, Pieter, Fleur en met Iris, die slechts elf dagen na het overlijden van Henk is geboren. Ook aan Henk te Brake blijven we met dankbaarheid terugdenken.

## 1946 -2006

### Straatbeelden van nu en zestig jaar geleden

*door Frits van Lochem*

Het centrum van Lichtenvoorde ondergaat in korte tijd flinke veranderingen. Diverse grote bouwprojecten zijn nu in uitvoering zoals complex Het Raepenburgh en twee complexen in de Korte Rapenburgsestraat. Er komt nog meer zodra de bestemmingsplanprocedures zijn doorlopen en investeerders hun plannen rijp achten voor uitvoering. Niet alleen het voormalig ziekenhuisterrein zal dan gefaseerd een metamorfose ondergaan, ook aan de Markt zal het nodige veranderen. Mettertijd krijgt na de vernieuwing van de riolering ook de straatinrichting nog een beurt, zodat het er over enkele jaren allemaal weer heel anders zal uitzien.

Veranderingen zijn natuurlijk van alle tijden, alleen ging het vroeger niet zo rigoureuus, verwoestingen door brand of oorlogsgeweld daargelaten. Nu heeft Lichtenvoorde in '40-'45 relatief weinig materiële schade opgelopen en zijn er in die periode ook nauwelijks bouwactiviteiten geweest. Er zijn dan ook vele oude foto's en ansichten die de situatie van 1946 weergeven, ook al zijn de foto's zelf wat ouder of wat nieuwer.

In 1946 kwam het gewone leven geleidelijk weer op gang. Nou ja, geleidelijk? Het was ook het eerste jaar van de babyboom en er was kennelijk wel behoefte aan een groot feest, wat resulteerde in de feestelijkheden rond het 1000-jarig bestaan van Lichtenvoorde. Dat evenement zal in het volgende periodiek worden belicht. Nu, 60 jaar later, willen wij beelden geven van Lichtenvoorde op dit moment naast beelden van toen.

De actuele foto's zijn in januari 2006 genomen vanuit dezelfde positie als destijds. Van de Markt en de Rapenburgsestraat hebben wij ook nog enkele tussentijdse beelden. Verdere toelichting geven wij bij de afzonderlijke situaties.



*Gezicht op Lichtenvoorde, gezien door de ogen van Piet te Lintum  
Foto van een aquarel*



*U kijkt hier in het oudste deel van Lichtenvoorde in de Rentenierstraat vanaf de Ganzenmarkt. Hier is nu de toegang tot de Krabbenplas met links een woonhuis uit de tweede helft jaren vijftig, destijds gebouwd door Jan Kuypers als woonhuis met een viswinkel. De winkel is later bij de woonkamer getrokken.*

*Fotocollectie Henk Hanselman'*



*Vroeger stond hier (links) het huis van Tone Wolf, ook bekend als 'Plaetjes Tone' die hier met zijn zuster woonde. Het huis heeft er tot ca. 1956 gestaan. De stadsboerderij van de familie Krabben (rechts) heeft het nog gehouden tot 1970, toen viel die ook aan de slopershamer ten prooi. Hier komt de naam Krabbenplas vandaan. Er zat vanaf ca. 1955 een stuk nieuwe muur in het achterhuis, omdat tot twee keer toe een trailer tijdens het achteruitrijden van de Ganzenmarkt iets te ver doorreed.*

*De vrouw op de foto is Dina Krabben-Bennink.*

*Foto- en ansichtencollectie Gerhard Eppingbroek<sup>2</sup>*





*Dit is een opname eveneens vanaf de Ganzenmarkt met rechts hetzelfde woonhuis als op de vorige foto met daarnaast de Ni'je Wehmerhof en vervolgens de winkel van Sintex. Geheel links het kantoor van 'Het Financiële Huys'.*



*Vroeger keek je van hier rechts op het achterhuis van Krabben. Het huis van Tone Wolf is nu niet zichtbaar, wel de naastgelegen boerderijwoning van Stammers, die in 1952 werd gesloopt. Dit huis stond ver naar voren en de Rentenierstraat was ter plaatse erg smal. Er kon maar net een vrachtauto of bus door. De oude panden van Krabben, Wolf en Stammers dateren vermoedelijk van eind 18de of begin 19de eeuw. Nauwkeurige jaartallen zijn er niet van bekend. In het pand links was destijds loodgieters- en installatiebedrijf Ter Bille gevestigd.*



*Hier de Varkensmarkt met doorkijk naar de Hagenstraat. Geheel links een deel van het pand van Kuypers Haarmode, vervolgens de tot woonhuis gerestaureerde oude smederij van Te Dorsthorst.*



*Het oude plaatje laat links nog een stuk van de schuur van Beuting 'de Pruusse' zien met daarnaast de in bedrijf zijnde smederij van Te Dorsthorst, in de volksmond Koksmid genaamd. Dit pand behoort nu, na de Johanneskerk en het Richtershuis, tot de oudste panden van Lichtenvoorde. Anders dan van de Johanneskerk (1648) en het Richtershuis (1702) is van de smederij geen bouwjaar bekend. De smederij is opgetrokken in zgn. vakwerkbouw, waarbij de wanden tussen de balken oorspronkelijk uit leem en wilgentenen hebben bestaan, wat later in de meeste gevallen vervangen werd door baksteen. De smederij is nog tot 1984 in bedrijf geweest. Tussen de smederij en de schuur door kijk je op het huis van schilder Visser en rechts staat een oude schuur, die destijds ook bij de smederij in gebruik was. Tot 1929 heeft deze schuur ook nog dienst gedaan als stalling van de handzuigperspomp van de brandweer.*



*Een kijkje vanaf de andere kant, dus vanaf de Hagenstraat op de Varkensmarkt. Rechts staat de tot woonhuis gerestaureerde smederij, midden de supermarkt van Albert Heijn met de woonappartementen en Intertoys/Zeeman. Op de achtergrond de torenspits van de Johanneskerk.*



*Op deze foto is rechts weer de oude smederij van Koksmid te zien met aan deze kant het woongedeelte. Tussen de panden door kijk je op de zijkant van slagerij Froeling en de scheve toren van de Johanneskerk; links de oude schuur van Koksmid.*



*Een kijkje vanaf de Varkensmarkt in de Rentenierstraat. Achtereenvolgens: Bakker Jos, de Tuunte, Hairlook Simone en dan verder woonhuizen. Op de achtergrond de Ganzenmarkt met de woning van Raveslout.*

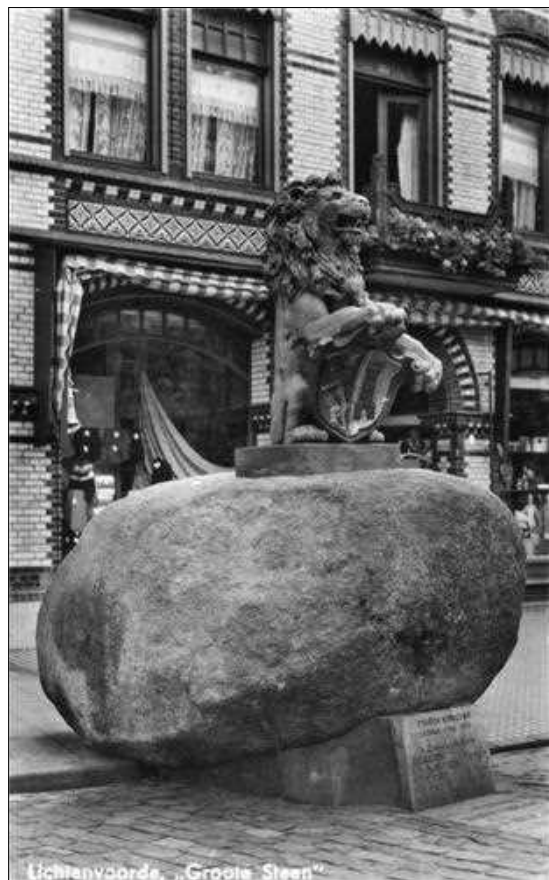


*Hier ziet u Bakkerij Staring, Manufacturier Doppen (pand later gesloopt), winkel/werkplaats Ter Bille, woonhuis en vooruitstekend de stadsboerderij van boer en voerman Mellink (het pand is later gesloopt). Op de achtergrond de Ganzenmarkt met het woonhuis, dat deel uitmaakt van het oude pand, waarin van 1865 tot 1887 de openbare school was gevestigd. Deze school was in 1865 gebouwd ter vervanging van een in 1829 gebouwde school op diezelfde plek. Zij verhuisde in 1887 naar een nieuw gebouw, het huidige Den Diek. De oude school is nog een tijdje boterwaag geweest en later omgebouwd tot woningen en een bedrijfsruimte.*

*Onze trots, de Lichtenvoordse Loeki, fier op de twintig ton zware Koningssteen, die op 12 mei 1874 door 99 schoenmakers van de Tongerlose heide naar de Markt werd gesleept ter gelegenheid van het zilveren regeringsjubileum van Koning Willem III. Deze leeuw is de derde en is op 15 oktober 1966 op de steen geplaatst. Hij is gemaakt van een harde Belgische steensoort door Emil Ebert te Bocholt-Stenern.*



*In 1946 stond deze leeuw op de steen. Dit was de tweede leeuw, in 1897 uit zandsteen vervaardigd door Bernbach in Uerdingen. Midden jaren zestig van de vorige eeuw was hij aan het eind van zijn dagen. Daarvoor heeft nóg een leeuw de steen gesierd. Deze eerste was een liggende die in 1882 in Deventer was gekocht voor vijftig gulden. Let ook op het achterliggende Jugendstilpand uit 1904, destijds nog in de fraaie oude staat. Hierin was de manufacturenzaak van Hulshof gevestigd.*





*Dit is de oostelijke wand van de Markt met respectievelijk Walk inn, Markant, Blokker en Bar Bodega Brul en een kijkje in de Korte Rapenburgsestraat waar aan weerszijden bouwschuttingen staan.*



*Hier dezelfde marktwand toen: Joling ijzerwaren en gereedschappen en daarnaast Arnold Stottelaar (Nölleken) met garage, taxi, fietsen, motoren en installatiebedrijf, vervolgens Hulshof manufacturen en dan het woonhuis van de gebroeders Hulshof, die een vleeswarenfabriek schuin tegenover exploiteerden (het latere koelhuis van slagerij Roosendaal). Het forse huis van de gebroeders Hulshof is van 1902 en heeft kenmerken van de Neo-Hollandse Renaissancestijl. Daarnaast staat het dubbele woonhuis van de fam. Westerman uit 1934. Links voor zijn nog stangen te zien die deel uitmaakten van de inrichting van het plein als veemarkt.*



*We blijven nog even op de markt. Op deze foto is het plein nog beter zichtbaar, ook het pand van Tender en Kruidvat.*



*Vanuit dezelfde positie een opname uit ca. 1966 toen het pand, net nieuw, geheel in gebruik was door mode Gilsing. Ook vrij nieuw was toen het pand van Stottelaar (ca.1958), met 'RADIO TELEVISIE' op de gevel.*

*In 1954 zijn de bomen gekapt, de veemarktstangen verwijderd en werd de Markt heringericht met centraal het parkeerterrein. Linksonder het straatje voor de bushalte van de streekbussen van de Geldersche Tramwegen.*



*De andere kant van de Markt. Het pand waar eertijds rechts de ABN en nu nog links Chinees-Indisch restaurant De Mandarijn is gevestigd, werd in 1974 in gebruik genomen. Er zijn nieuwbouwplannen voor deze plek. Na ruim 30 jaar heeft dit pand zijn langste tijd al gehad en wacht de slopershamer.*



*Deze foto is uit de beginjaren vijftig van de vorige eeuw met nog de oude inrichting van de Markt. Ook de tramrails liggen er nog. De streekbussen van de Geldersche Tramwegen staan bij de halte en achter de eerste bus zijn marktcramen zichtbaar. Waarschijnlijk is het dus zaterdagmorgen en redelijk druk op de markt. De jongen op zijn fiets rechts achter is Jan Wichman. Andere personen zijn niet bekend. Het pand op de achtergrond is van kapper Rikkerink.*





*De Rapenburgsestraat met links cafetaria Meijer, restaurant de Leeuw, Sins, de juwelier en het monumentale woonhuis op de hoek. De panden van Weeber en Randstad zijn gesloopt en de bouwplaats van het complex Het Raepenburgh is al afgezet met hekken. Beeldbepalend is natuurlijk de toren van de St.-Bonifatiuskerk. Rechts zijn zichtbaar: Kramer, La Lygne, Specials en in de verte het torentje van de Koppelpaarden.*



*De Hoofdstraat, Rapenburgsestraat vermeldt deze ansicht, vermoedelijk nog uit de jaren dertig van de vorige eeuw. Links de bakkerij van Hein Meijer (ook bekend uit het verzet met de pilotenlijn), naar wie de Hein Meijerstraat is genoemd, vervolgens het herenhuis uit 1875 van H.B.J. Sterenberg, (oprichter van de schoenfabriek Sterenberg), slagerij Olthof, schoenhandel Weenink en het woonhuis van Buijnk, tegenwoordig rijksmonument. Dit herenhuis is gebouwd in 1900 door notaris Hesselink en heeft stijlinvloeden van de Neo-Renaissance. Over de kruising Broekboomstraat ziet u Weeber of mogelijk destijds nog Weijenborg, Wekking en de St.-Bonifatiuskerk met de wijzerplaat nog lager op te toren. Aan de rechterkant is nog net zichtbaar Sparkruidenier Tijdink, dan het hoge pand van Leuven-Bours met hoeden en petten en Leuven zelf met verf en behang. Het pand van Leuven dateert ook van de tweede helft 19de eeuw. In het pand met de twee dakkapellen is de bloemenwinkel van Wijers en rijwiel- en bromfietshandel Buunk, daarnaast bakkerij Manschot en daarnaast Kruip galanterieelgoed (later Lichtenberg), vervolgens hotel de Koppelpaarden met destijds Gleis als exploitant.*



*De Rapenburgsestraat vanaf de Markt met links het voormalig ABN-kantoor en de tapperijslijterij van Ooijen en daarnaast café Kruij. Rechts ziet u nog een deel van het pand van Pillen, vervolgens de VVVWereldwinkel, de ABN-Amrobank en kaaswinkel Jansen.*



*Deze foto is vermoedelijk van rond 1956, gezien het vrachtautootje Opel Blitz. Links is nog een deel van het oude postkantoor zichtbaar, in die tijd in gebruik als Witgele kruisgebouw, daarnaast achtereenvolgens caféslijterij van Ooijen, café Kruij, cafetaria/bakkerij Meijer, het herenhuis met balkon, toen bewoond door chirurg de Hesselle, vervolgens slagerij Olthof, schoenhandel Weenink, en het herenhuis van Buijnink en over de splitsing Broekboomstraat de groentezaak van Weeber en fotograaf Wekking, de St.-Bonifatiuskerk met daarnaast het St.-Jozefklooster. Rechts ziet u het herenhuis van de weduwe Hulshof, daarnaast de winkel in huishoudelijke artikelen van Tijdink, vervolgens de Spar-kruidenierswinkel van Tijdink en tenslotte nog duidelijk zichtbaar het hoge pand van Leuven met aan de ene kant de winkel in hoeden en petten van mevrouw Leuven-Bours en aan de andere kant de verfwinkel van Leuven.*



*Zorgcentrum Antoniushove, zoals het er sedert 1990 staat.*



*Dezelfde plek zoals die er vroeger uitzag. U ziet het St.-Jozefklooster, gebouwd in 1890 voor de zusters Recollectinen van Rotterdam. Het waren religieuzen van de Franciscaner orde. De zusters waren al vanaf 1865 in Lichtenvoorde. Zij hadden zich in dat jaar in een paar kleine woningen, de zogenaamde Kolkmanhuizen, die op dezelfde plek stonden, gevestigd. In 1890 werden deze vervangen door het klooster. De benedenverdieping was voor tweederde deel in gebruik als bewaarschool, zoals de kleuterschool destijds heette, en deze werd ook door de nonnen gerund. Achter het klooster is de St.-Jozefschool nog net zichtbaar. Deze was gebouwd in 1912, in gebruik als meisjesschool en aanvankelijk eveneens geleid door de nonnen van het klooster. Eind 1973 ging de school over naar de Stichting Katholiek Onderwijs en in 1977 verhuisde zij naar de Schatbergstraat. Tot ca. 1978 bleven de zusters in het klooster. Na hun vertrek heeft het gebouw nog diverse tijdelijke functies gehad, ook onze vereniging had er enkele jaren een ruimte als oudheidkamer ingericht. Naast het klooster is nog zichtbaar de zijkant van het pand van Dien Doppen-Kruip, waarin gevestigd drogisterij De Gaper, feitelijk zowel kruidenier als drogist, later Manschot-Doppen. Alle drie panden zijn in 1984 gesloopt.*



*Het gemeentehuis met de uitbreiding van 1993, die vanwege de gebogen vorm destijds ook wel 'de banaan' genoemd werd. Destijds lagen er twee plannen: één voor algehele nieuwbouw in een rechthoek en één voor 'de banaan' met behoud van het oude gemeentehuis waarvoor gelukkig is gekozen, zodat het karakteristieke hoofdgebouw is gehandhaafd.*



*Het gemeentehuis dat omstreeks het begin van de Tweede Wereldoorlog net gereed was na een vernieuwbouw. Het oude stond op dezelfde plek, met daarnaast de ambtswoning van de burgemeester die in 1880 was gebouwd. Overigens was dit huis tot 1914 de woning van de gemeentearts. Vanaf dat jaar was het ambtswoning van achtereenvolgens de burgemeesters Van der Laar, Lamers, de NSB-burgemeester (die het intern liet verbouwen en zelf tijdelijk zijn intrek nam in het gemeentehuis), waarnemer Daalderop, Waals en Van Bastelaar. Daarna werd het huis bij het gemeentehuis getrokken tot het in 1993 werd gesloopt.*

*Direct achter het gemeentehuis staat de woning van Waalder en iets verder de woning van Ten Bosch. Deze woningen zijn in de jaren zestig gesloopt ten behoeve van de semipermanente aanbouw van het gemeentehuis die tot 1993 dienst heeft gedaan.*



*De Patronaatsstraat in de nieuwe gedaante met het pas in gebruik genomen Patronaatshof, waarin zowel woonappartementen, verpleeg- en zorgunits van Antoniusshove als diverse praktijken op het gebied van zorg en gezondheid zijn gevestigd. De torenspits van de St.-Bonifatiuskerk is nog net zichtbaar. Aan de rechterkant staan ook al bouwhekken voor nieuwbouw van woningen.*



*Deze foto van de Patronaatsstraat is uit de jaren vijftig van de vorige eeuw. Het eerste huis links is van Oolthuis en toen pas nieuw. Niet zichtbaar doch schuin daarachter stond het stadsboerderijtje van Hogenkamp. Wel zichtbaar is de lage boerderijwoning van Overgoor en dan komt het huis van schoenmaker Wamelink, ook bekend als Jan Iep. Onder de bomen en niet meer zichtbaar is de bloemisterij Heusinkveld en de woning van Krajenbrink. Het hoge dak links is van de in 1912 als katholieke jongensschool gebouwde school, die ten tijde van de foto de VGLO-school herbergde. Het gebouw heeft nog meer functies gehad, onder andere dependance van de ULO en katholieke bibliotheek (afgebroken in 1980). De nog net zichtbare voorgevel links is van het oude Patronaatsgebouw uit 1906, dat ten tijde van de foto dienst deed als gymnastiekzaal. Veel later werd dit jongeren centrum De Möllenkoare, die is afgebrand in 1983.*



*De Broekboomstraat gezien vanaf ongeveer de Oude Aaltenseweg.*



*Het dubbele woonhuis rechts is bewoond door Wolterink en Lansink en is gebouwd eind 19de eeuw. Bekend is dat het huis gebouwd is van stenen die afkomstig zijn van de afbraak van het Huys Tongerlo, circa 1890.*



*De Driehoek gezien vanaf de Vragenderweg.*



*Zoals het vroeger was. Links het huis met timmerwerkplaats van de fam. Straks, afgebroken in 1989, dan het hoge herenhuis uit 1882, destijds gebouwd door H.A. Hulshof, stichter van de leerlooierij van Hulshof. In 1946 was hier garage Dusseldorp gevestigd met een autobusbedrijf. Dusseldorp vertrok rond 1960 met zijn bedrijf naar Apeldoorn, waarna Garage Wessels-Siemes op deze plek kwam. Het herenhuis moest rond 1967 plaatsmaken voor iets nieuws. Geheel rechts is het torentje van de in 1915 door aannemer Eppingbroek gebouwde villa van H.B.A. Hulshof. Ook de tramrails zijn zichtbaar. De Driehoek werd toen ook wel 'de Wissel' genoemd. Er liep een spoor vanuit de Dijkstraat met een aftakking naar de Aaltenseweg en een naar de Lievelderweg. Daar er ook een verbinding was van de Aaltenseweg naar de Lievelderweg, vormde dit geheel samen een driehoek.*



*De hoofdingang van het huidige Antoniushove.*



*Op dezelfde plek stond vroeger een villa, die gebouwd was door L.A.M. van Basten Batenburg en op 1 augustus 1899 in gebruik was genomen. Van Basten Batenburg was burgemeester van Lichtenvoorde van 1894 tot 1914. Later was hij ondermeer gedeputeerde van de Provincie Gelderland. Hij overleed in 1949. Rond 1950 is de villa in gebruik genomen als de Ludgerusschool door pionier A. van Tongeren. De Ludgerusschool verhuisde in 1958 naar de huidige plek aan de Varsseveldseweg. Daarna heeft gemeentewerken nog gebruik gemaakt van de villa, die uiteindelijk werd gesloopt in 1968.*





*Kiekje vanaf het bordes van het gemeentehuis, de Rapenburgsestraat in.*



*Hier ziet u de situatie zestig jaar geleden. Links de winkel van Zeiler met huishoudelijke artikelen en gereedschappen (gesloopt ca. 1968), vervolgens bakkerij en café Knippenborg (gesloopt in 1979) en dan de vleeswarenfabriek van Hulshof van de Klinke. Deze fabriek, eertijds slachterij, heeft een ontstaansgeschiedenis die teruggaat tot 1753. Het nog zichtbare witte pand is van Wegman, opticien en juwelier, nu Smale. Rechts staat de woning met winkel van Langwerden: fietsen, bromfietsen, motoren, zeg maar alles wat rijdt. Auto's waren er nog niet veel. Daarnaast de werkplaats, waarin veel later een bougiefabriek werd gestart. Daarna heeft het pand nog enkele jaren dienst gedaan als brandweergarage. Het is gesloopt omstreeks 1963. In 1964/1965 verrees hier Antoniusshove dat in 1986/1987 werd gesloopt ten behoeve van het huidige gebouw.*



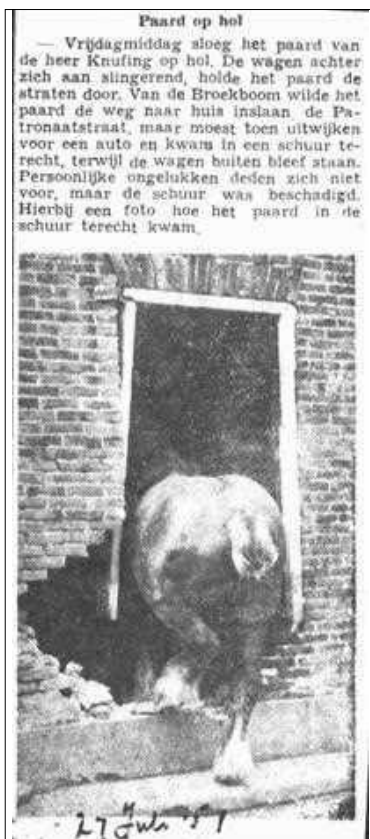
*Kijkje vanaf de Carel Looierstraat richting toren Johanneskerk. Links in de verte is nog net het Richtershuis op Het Hof zichtbaar.*



*Hetzelfde plekje toen. Dit weggetje had zelf geen naam, het hoorde bij de Varkensmarkt. Wie er woonde? Het is niet zeker of het Polman of Veldkamp was.*



Ten tijde van deze opname was hier nog een lege vlakte . Als deze periodiek verschijnt zullen de bouwwerkzaamheden van complex De Raepenburgh in volle gang zijn.



Dit krantenartikel is van 27 juli 1951 en toont dezelfde plek onder bijzondere omstandigheden. Tegenwoordig zijn de meeste paarden rijpaarden, vroeger waren de werkpaarden veruit in de meerderheid. Paard en wagen behoorden tot het straatbeeld van alledag. Een heel enkele keer ging het niet helemaal goed. Paarden blijven vluchtdieren en als iets hun niet zint, gaat het met volle kracht vooruit, de neus achterna. En dan opeens staat zo'n paard in de gang... of in de schuur van de familie Hooglugt. Zo te zien is het voor het paard nog redelijk goed afgelopen en is het dier weer gekalmeerd.



*Links eerst het pand van Sensire, dan de toegang tot de Krabbenplas en vervolgens de panden van Dusseldorp, Ter Bille, Knufing en Haverkort. Rechts het dubbel woonhuis, gemeentelijk monument vanwege de stijlverwantschap met de zogenaamde Late Amsterdamse school, bouwjaar 1933 met daarnaast nog een beetje zichtbaar restaurant De Kiezel van Wopereis.*



*Dit is de Dijkstraat rond 1946 met veel panden uit de periode 1930 en 1940. Het woonhuis links is van Hulshof en gebouwd in 1936, dan de oude garage van Dusseldorp (bouwjaar niet bekend). Naderhand hebben hier achtereenvolgens Paashuis en Cuppers hun garagebedrijven opgestart en daarna waren er nog jaren groentehal Meinen en stomerijwinkel Boekelder gevestigd tot het pand in 1981 werd gesloopt voor de toegang tot de Krabbenplas. Dan was er nog een open perceel grond, waar later Dusseldorp Rijwielhandel verrees, vervolgens de Raiffeisenbank met daaraan vast de directiewoning, bouwjaar 1939/1940. In de woning woonde destijds directeur Hulshof. Vervolgens de winkel met woning van Reukers (of Ruikers volgens het geboorteregister), bouwjaar 1933. De overige panden links zijn niet meer zichtbaar. Rechts het dubbele woonhuis uit 1933, in 1946 bewoond door Meerdink en Wegman. Het hoge pand daarnaast is van de weduwe Stoer en vermoedelijk rond 1880 gebouwd.*



*De bibliotheek, gebouwd 1984.*



*Destijds stond hier de 'Wehme', de pastorie van de Hervormde gemeente. De villa is gebouwd in 1913 ter vervanging van een oudere pastorie uit 1852, die weer ter vervanging diende van de eerste pastorie op deze plek, waarvoor op 1-7-1679 de eerste steen was gelegd. Rond de afrekening van de bouw in 1682 schijnt heel wat tumult te zijn geweest. In 1946 woonde hier dominee Van Veen. De laatste predikant die hier gewoond heeft, was dominee Koelman, tot medio 1969. Daarna werd het pand bewoond door diverse tijdelijke bewoners. In 1976 is het met de grote tuin en achterliggend terrein met de Wehmerhof (de huidige speeltoeek), verkocht aan de gemeente, die de villa in 1981 heeft gesloopt.*

*De bibliotheek aan de Dijkstraat. Deze werd geopend in november 1984 door jong en oud om te symboliseren dat de bibliotheek er voor jong en oud is. Op de foto Willem Hegeman, lange tijd oudste inwoner van Lichtenvoorde, met aan de hand Anita Vonk. In de deuropening Ben Hulshof, bestuursvoorzitter.*



In dit artikel heb ik geprobeerd om zestig jaar te overbruggen in het centrum van Lichtenvoorde. Hoe was het toen, hoe is het nu? Er is natuurlijk nog veel meer oud fotomateriaal maar er is een selectie gemaakt. Ik heb de nodige informatie in de onderschriften beknopt weergegeven. In toekomstige nummers zullen we regelmatig afzonderlijke panden en hun historie wat meer uitdiepen, maar ook bepaalde personen, beroepen, ambachten enzovoort.

*1 De nieuw gemaakte foto's anno 2006 in dit artikel zijn alle uit deze collectie.*

*2 De historische foto's in dit artikel zijn alle uit de collectie van Gerhard Eppingbroek.*

# Archeologie in Lichtenvoorde

## Opgraving Korte Rapenburgsestraat

*door Godfried Nijs*

Als gevolg van het nieuwe centrumplan zal Lichtenvoorde de komende jaren flink op de schop gaan. Voorbeelden hiervan zien we nu al aan de Korte Rapenburgsestraat.

Het terrein is archeologisch vrijgegeven. Dat betekent dat professionele archeologen aangegeven hebben dat archeologisch onderzoek niet noodzakelijk is. Ondanks dat gegeven zijn er genoeg redenen voor de Archeologische Werkgroep Lichtenvoorde om tot actie over te gaan.

In een van de bouwputten is de gracht aangetroffen die de nederzetting Lichtenvoorde heeft omgeven. In 1991 is aan de Rentenierstraat 4, op een steenworp afstand, ook een gedeelte van deze gracht opgegraven (zie periodiek nr. 24). Het aangrenzende perceel, de werkplaats van Rensing Light Design, is nu, bijna 15 jaar later, ook onderzocht.

Op dit moment worden de vondsten schoongemaakt, getekend en gerestaureerd. Daarna zullen ze worden tentoongesteld in de vitrine in de bibliotheek. Een uitgebreid verslag van de resultaten zal gepubliceerd worden in een volgende periodiek. Hieronder alvast een eerste indruk.

*Onder barre omstandigheden ging op 26 november 2005 de schop de grond in. Fotocollectie G. Nijs*



*Ook dit keer werd weer veel slibversierd roodbakend aardewerk gevonden. Fotocollectie G. Nijs*



*Een vrijwel complete schenkkkan uit het begin van de 17de eeuw, vervaardigd in Stadtlohn-Vreden.  
Fotocollectie G. Nijs*



## Uit de oude doos

*door Henk Hanselman*

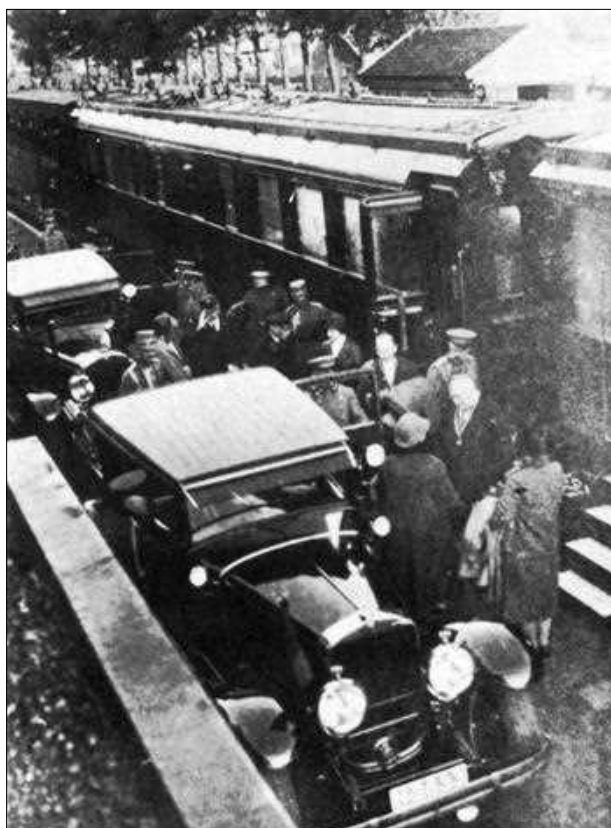
We schrijven het jaar 1931. In Amsterdam verzorgt de VARA de eerste experimentele televisie-uitzendingen. De Tweede Kamer gaat akkoord met de Crisisinvoerwet en in Den Haag wordt gelijktijdig het Crisiscomité geïnstalleerd dat geld bijeen gaat brengen voor de slachtoffers van de economische crisis. In datzelfde jaar wordt in Utrecht de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) opgericht en worden meelfabrikanten verplicht buitenlands meel in een zekere verhouding met Nederlands meel te mengen.

In Vragender worden in de zomer grootscheepse legeroefeningen gehouden waarbij Hare Majesteit koningin Wilhelmina de oefeningen te paard komt inspecteren. De koningin is even daarvoor in Lieveelde uit de koninklijke trein gestapt.

De *Katholieke Illustratie* van woensdag 30 september 1931 publiceert paginagroot over deze legeroefeningen. Waarom de oefeningen in Vragender werden gehouden is niet bekend.

De foto's laten het grote aantal paarden en manschappen zien dat bij de oefeningen is betrokken. Interessant is de manier waarop de koningin op het paard zit, de amazonezit, evenals de grote publieke belangstelling bij het gebeuren.

De *Katholieke Illustratie* was een geïllustreerd weekblad dat verscheen van 1867 tot 1968 waarna het in de Nieuwe Revu is opgegaan. Door mevrouw A. Peterman werden we op deze pagina geattendeerd, waarvoor onze hartelijke dank.



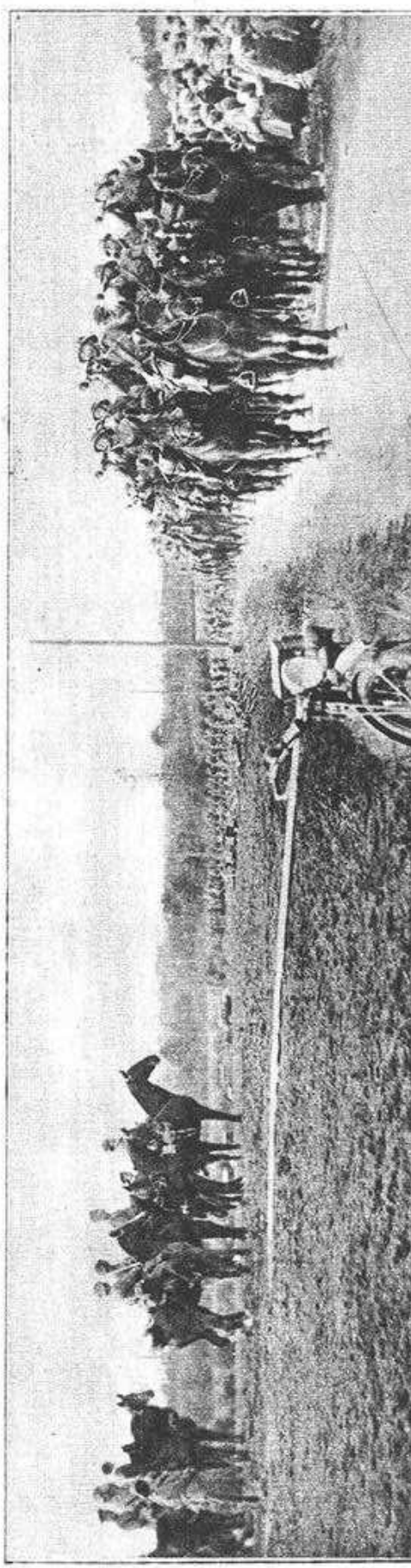
*In het gezelschap van haar dochter prinses Juliana werd koningin Wilhelmina door burgemeester Van der Laar verwelkomd op het station Lichtenvoorde-Groenlo (Lieveelde) in aanwezigheid van hoge militaire autoriteiten. Foto collectie Gerhard Eppingbroek*

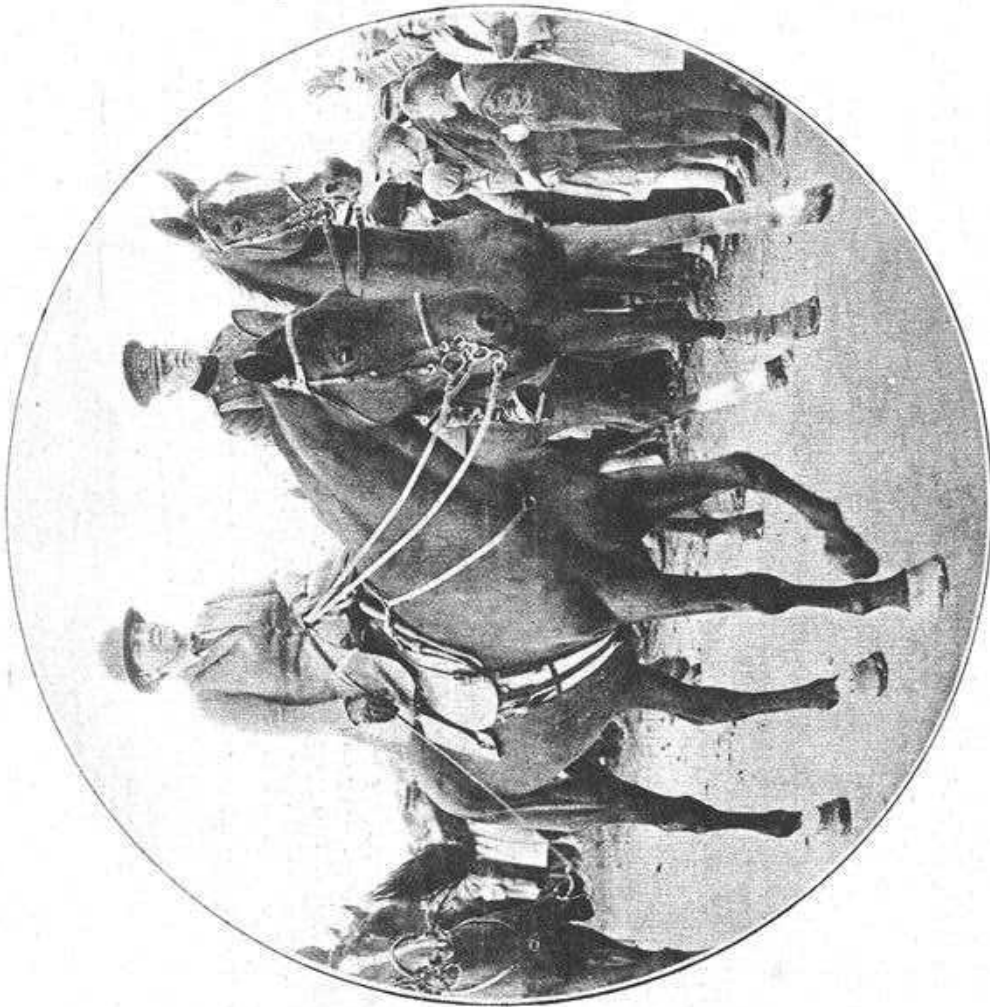
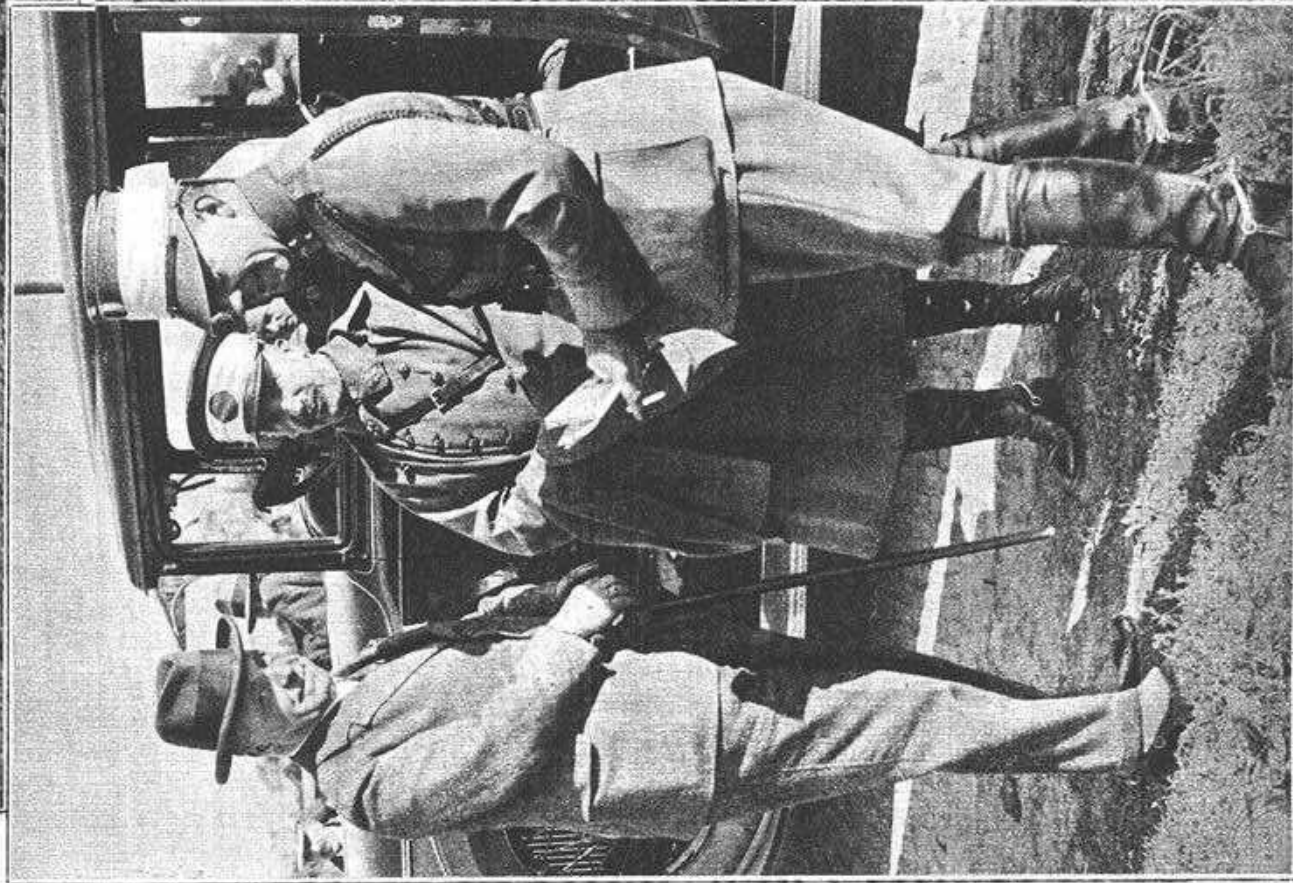
De groote manoeuvres vonden dit jaar plaats in den Gelderschen Achterhoek. Een zware mitrailleur in stelling.



# MANOEUVRES in den Achterhoek

Bij Vragerden sloeg H. M. de Koningin, die de manoeuvres met belangstelling volgde, het défilé der troepen gade. (Hieronder)





*Na afloop vertelt Hare Majesteit te paard — toegejuicht door een groote menigte belangstellenden — het terrein, waar het delfte gehouden was.*

*Ook Minister Deckers bracht een bezoek aan de legersmoemens, maar hij vertoekomd werd door Gen. Majoor Roell, commandant van de 3de Divisie.*

## Ons zoekplaatje

Geachte lezer, op het zoekplaatje uit periodiek nummer 51, de foto van mevrouw Bussink-Bonnes, kregen we helaas geen aanvullende reacties. Mocht u echter toch nog iets te binnen schieten, dan kunt u dit altijd nog doorgeven aan onderstaand adres of aan een van de andere bestuursleden.

Deze keer plaatsen we een foto, gemaakt bij de start van een avondvierdaagse eind jaren vijftig of begin jaren zestig van de vorige eeuw.

U ziet een groep van de Longa-girls op de Markt met op de achtergrond de winkels van bakker Berentsen en kruidenier Theo Pillen.

Gaarne zouden wij weten in welk jaar deze foto gemaakt werd. Ook willen we natuurlijk graag weten, wie de meisjes zijn!



De foto is gemaakt in: \_\_\_\_\_

De namen van de meisjes zijn:

1. \_\_\_\_\_
2. \_\_\_\_\_
3. \_\_\_\_\_
4. \_\_\_\_\_
5. \_\_\_\_\_
6. \_\_\_\_\_
7. \_\_\_\_\_
8. \_\_\_\_\_
9. \_\_\_\_\_
10. \_\_\_\_\_
11. \_\_\_\_\_

Reacties graag aan de redactie of aan ondergetekende:

G.J.A. Eppingbroek  
tel. 0543-515408

# Het bakkersgeslacht Lueb

door Henny Bennink

## Inleiding

Onlangs fietste ik door de Korte Rapenburgsestraat in Lichtenvoorde. Mijn ogen werden getrokken door een groot gapend gat. Een bulldozer van een sloopbedrijf had in een paar dagen tijd korte metten gemaakt met drie markante gebouwen. De voormalige winkel en bakkerij van de familie Lueb, de speelgoedwinkel van Ten Have en een deel van het fraaie woonhuis van Westerman waren resoluut door de moderne techniek naar de vergetelheid verwezen.

Op de thans verdwenen winkel en bakkerij van de familie Lueb ga ik nader in, vooral de afkomst van de bewoners, hun dagelijkse werkzaamheden en andere wetenswaardigheden.

Veel informatie voor dit artikel kreeg ik van mevrouw Hermien Menting-Lueb, van de heer Willie Vos en mevrouw Marietje Vos-Lueb, van mevrouw Lucy Dankbaar-Lueb en van mevrouw Francis Roerdink-Lueb.

Jos Wessels' uitvoerig gedocumenteerde boek *Nazareth, Bredevoort en zijn katholieken* voerde mij naar het gemeentearchief van Aalten, waar een deel van de archivalia liggen opgeslagen, die afkomstig zijn van Bredevoorts katholieke H. Hart en H. Georgiuskerk. Daarin kwam de naam van kerkmeester Johannes (Jan) Lueb vele keren voor. We zullen nog uitvoerig van hem horen. Een andere bron van informatie was het gemeentearchief van Lichtenvoorde, met name de bevolkingsregisters van 1860 tot 1940.

## De mensen en hun afkomst Zes generaties Lueb

### Eerste generatie, Jacob Lueb

De wortels van het katholieke geslacht Lueb liggen in het Duitse Rees, een plaats aan de Rijn, ongeveer twaalf kilometer ten zuidwesten van Dinxperlo. Daar leefde een zekere Jacob Lueb, die, globaal genomen, in de tweede helft van de achttiende eeuw geboren moet zijn. Over zijn beroep is niets bekend. Jacob trouwde rond het jaar 1780 met Maria Kaldenhoeven. Uit dit huwelijk werd op 9 februari 1785 een zoon geboren, die Johannes werd genoemd. Zijn roepnaam was Jan.

### Tweede generatie, Jan Lueb

Jan was bakker van beroep. In die hoedanigheid klopte hij regelmatig op de grote, zware deur van de Wasserburg in Anholt; óf om in de keuken brood te bakken, óf om daar brood te bezorgen. Bij één van die bezoeken aan de burcht leerde hij Françoise Persille (1777-1824) kennen, een meisje dat in het Franse Nancy was geboren en naar Anholt was gekomen. Zij was daar werkzaam als gouvernante. Die eerste ontmoeting was het begin van een vriendschappelijke omgang, die resulteerde in een huwelijk, dat aan het begin van de negentiende eeuw werd gesloten. Uit dit huwelijk werden vier kinderen geboren: Lodewijk (Lois) Franciscus Josephus (\*1813), Helena (\*1817), Aleida (\*1819) en Françoise (\*1824).

Françoise Persille overleed op 9 januari 1824, 47 jaar oud. Jan Lueb, die zich door het overlijden van zijn vrouw met betrekking tot de opvoeding van zijn vier jonge kinderen voor een moeilijke situatie zag geplaatst, hertrouwde op 24 augustus 1826 met de 41-jarige Harmina Johanna Meijrink (\*1785), dochter van Barend Meijrink en Johanna van der Welle. Uit dit huwelijk werd nog een dochter geboren, Caroline (\*1827).

Om onbekende redenen is Jan Lueb op zeker moment naar Bredevoort verhuisd. Hij is daar een aantal jaren kerkmeester van de Sint Georgiuskerk geweest. In die hoedanigheid heeft hij naar eer en geweten, samen met enkele andere Bredevoorters, de parochie goed bestuurd. Volgens de notulen van de bestuursvergaderingen moet het een rustig man geweest zijn; iemand die heikele zaken niet op de spits dreef en daarvan ook anderen wist te weerhouden. De parochie stelde kennelijk veel vertrouwen in hem, want hij had van de kerk een koeweide gepacht op het Zwanenbroek te Bredevoort. Daarvoor

was hij drie gulden per jaar aan huur verschuldigd. Voorts had de rooms-katholieke gemeente hem op 21 juli 1842 een onderhandse lening van honderd gulden verstrekt, waarvoor hij eveneens jaarlijks een bedrag aan rente moest betalen. Borg voor die obligatie stond een zekere W. Meijrink, destijds een redelijk vermogend familielid van Jan Lueb's echtgenote.

Rond het jaar 1853 kwam Jan Lueb in ernstige financiële moeilijkheden. Zijn vier kinderen uit het eerste huwelijk eisten namelijk hun kindsdeel op. In een brief aan monseigneur Johannes Zwijsen, de bisschop van Utrecht, die toen nog in 'Huize Gerra' te Haaren in Noord-Brabant woonde, verwoordde het kerkbestuur op 7 juli 1853 de gerezen moeilijkheden op navolgende wijze: *'Volgens een onderhandsche obligatie in de kerkenkist alhier aanwezig waarvan duidelijkheidshalve ingesloten de Copie Sub. No. 1 wordt overgezonden, is de kerkmeester J. Lueb een kapitaal van f. 100,— schuldig aan deze Gemeente. Omdat het alhier algemeen bekend is dat de voornoemde kerkmeester door zijn meerderjarige voorkinderen (Lois, Helena, Aleida en Francoise, HB), die hun erfdeel eischen, en door verschillende andere Crediteuren tot den verkoop van alle Zijne goederen wordt genoodzaakt, en het volgens het algemeen gevoelen en zelfs volgens de mondelinge verklaring van een zijner schoonzonen meer dan waarschijnlijk is dat er een te kort kan plaats hebben, zoo wenschte het kerkbestuur gaarne te weten, hoe het hierin moet handelen, daar de borg (de heer W. Meijrink HB) onvermogen is.'*

Zwijsen ried het kerkbestuur aan om nogmaals goed te bekijken of het nog mogelijk was om de honderd gulden met de daarover verschuldigde rente terug te krijgen. In de vergadering die het kerkbestuur op 26 november 1854 mede over die kwestie had belegd, werd besloten om ten opzichte van Jan Lueb tot 1 januari 1855 geen verdere actie te ondernemen. Men wilde eerst afwachten of Lueb alsnog het losgezegde kapitaal van honderd gulden met de verschuldigde rente zou betalen of niet. Door de gerezen moeilijkheden met Lueb en eerder geharrewar binnen de parochie over het gebruik van de kerkelijke onroerende goederen door andere parochianen van de kerk - waar we niet verder op zullen ingaan - werd er op 12 juli 1855 een inventarisatie gemaakt. Op die lijst stond iedereen vermeld die op dat moment een weiland had gepacht of een obligatie ten gunste van de kerk had. Over Jan Lueb stond geschreven:

*'Een obligatie ten laste van J. Lueb, gewezen kerkmeester, groot f. 100,00 met ene borg. Er is besloten omdat er geen rente is betaald en de debiteur waarschijnlijk een frauduleus bankroet heeft gemaakt of nog zal maken en de borg reeds vele jaren bankroet is, deze obligatie in handen van bovengenoemden notaris te stellen, ten einde te handelen volgens de wet.'* (De naam van de notaris kwam in de stukken niet voor, HB).

Naar aanleiding van die brief voelde het kerkbestuur zich geroepen om wederom een brief te schrijven naar de bisschop van Utrecht. In die brief met vijf verschillende onderwerpen, A t/m E, gedateerd 29 juni 1856, schreef het bestuur over Lueb onder punt B.:

*'Het kapitaal van J. Lueb, gewezen kerkmeester, is volgens het gevoelen van het kerkbestuur bijna zeker verloren. Het kerkbestuur heeft alle mogelijke zachte middelen gebruikt, om er nog iets van terug te krijgen, doch alle moeite is vruchteloos geweest. Den weg van regten durft het kerkbestuur niet in te slaan, omdat dit wellicht evenmin zou baten. Het kerkbestuur is derhalve van meening om deze zaak ook maar stil te laten berusten.'*

Op 4 juli 1856 schreef monseigneur Zwijsen en wel onder de brief die hij van het kerkbestuur uit Bredevoort had ontvangen, slechts één regel over die materie, namelijk: *'De autorisatie in A. B. en C. bovenstaande wordt bij deze gegeven.'* Daarna stuurde hij die brief naar Bredevoort. Jan Lueb vertrok op 20 april 1867 van Bredevoort naar Winterswijk. Mogelijk is hij vandaar nog verhuisd naar Bocholt. De datum van zijn overlijden was tot dusver niet te achterhalen. Die van zijn vrouw ook niet.

### Derde generatie, Lois Lueb

Lodewijk (Lois) Franciscus Josephus Lueb, de oudste zoon van Jan Lueb en Françoise Persille, werkte in de bakkerij annex banketbakkerszaak van zijn vader in Bredevoort. Het is niet bekend of hij de zaak van zijn vader heeft overgenomen. Omdat de vier kinderen uit het eerste huwelijk in die tijd hun erfdeel opeisten, is dat niet aannemelijk.

Lois was een ondernemend man. Vanuit Bredevoort ging hij al wekelijks naar de markt in Lichtenvoorde en verkocht daar zijn bakkersproducten in de koekkraam. Hij bouwde er langzaam maar zeker een goede relatie met zijn klanten op. In 1852 of daaromtrent, juist vóór de tijd waarin zijn vader in ernstige financiële moeilijkheden kwam, besloot hij zich in Lichtenvoorde te vestigen.

In de Korte Rapenburgsestraat stond aan het einde van de achttiende eeuw een woonhuis met winkel. In 1852 kocht Lois Lueb het pand van Johanna Aagten. Enige tijd daarvoor had Lueb een brief naar het gemeentebestuur van Lichtenvoorde gezonden, met daarin het verzoek of hij graan mocht laten malen en het meel verhandelen; het begin van de bakkersactiviteiten. Op 13 mei 1852 kreeg hij daarvoor toestemming. Wethouder Te Welscher had die brief namens het gemeentebestuur ondertekend.

In het midden van de negentiende eeuw trouwde Lois met Marie Lubbers (1812-1882) uit Vragender. Haar familienaam was eigenlijk Eeftink, maar omdat zij op de erve Lubbers was geboren, heeft zij naar goed gebruik in die tijd de boerderijnaam aangenomen. Uit dit huwelijk werd op 23 september 1852 een zoon geboren, die de doopnamen Bernardus (Bernard) Franciscus kreeg.

Van Lois Lueb is nog een oud, maar goed leesbaar receptenboekje bewaard gebleven. In dat boekje met een bruine kaft staan in zwierige letters allerhande recepten, hoofdzakelijk voor koek en gebak. Lois kwam noodlottig om het leven in het Vragenderveen. Daarover doen twee verhalen de ronde, die in grote lijnen overeenkomen. Ze volgen hieronder. Een deel van de officiële akte van overlijden is eraan toegevoegd.

In de wijde omgeving van Vragender zeiden de boeren tegen onervaren mensen die uit nieuwsgierigheid het veen wilden betreden: pas maar op, het is er levensgevaarlijk. Je moet goed uitkijken waar je gaat en staat en zeker niet over een 'suzebedde' lopen. Zelfs Lueb uit Lichtenvoorde, een ervaren man, die bij goed weer op de zondagen regelmatig in het veen kwam en het hele gebied als zijn broekzak kende, heeft zijn laatste bezoek aan het veen met de dood moeten bekopen. Twee Winterswijkers hebben hem een paar dagen later zittend tegen een boom gevonden. Een kleinzoon van de omgekomen Lueb - Johannes (Jan) Hendrikus Lueb - ook hem zullen we nog tegenkomen - had een ander verhaal. Hij vertelde dat zijn grootvader voor zaken te voet naar Winterswijk was gegaan. Misleid door de duisternis zou hij op de terugweg in Corle een weg zijn ingeslagen, die naar het veen leidde. Daar geraakte hij op een drijftil en zakte weg in de diepte. Op eigen kracht is het hem ten slotte gelukt om weer vaste grond onder zijn voeten te krijgen, waarna hij



*De woning die Lois Lueb van Johanna Aagten kocht. Personen vlnr: Harmina Kothuis, haar echtgenoot Bernardus Franciscus Lueb en een onbekende jongen. Fotocollectie H. Bennink*

uitgeput tegen een hoop turf is gaan zitten. Na enkele dagen zoeken is hij gevonden. In het register der aangiften van overlijden in de gemeente Winterswijk, waarvan een extract naar Lichtenvoorde is gestuurd en dat in het daarvoor bestemde boek is overgeschreven, stond onder meer het volgende:

‘In het jaar achttienhonderd acht en zeventig, den twintigsten februari, zijn voor de ambtenaar van den Burgelijken Stand der gemeente Winterswijk verschenen: Manus Schreurs, oud zeven en veertig Jaren landbouwer en Jan Willem Heinen, oud drie en dertig Jaren landbouwer, beide in deze gemeente wonende welke ons hebben verklaard dat Zij op den twintigsten februari dezes Jaars des namiddags te twee uren op het Kolenburgerveen onder deze gemeente het lijk gevonden hebben van een mannelijk persoon die door den eersten Komparant herkend is voor den persoon van Lodewijk Franciscus Josephus Lueb oud vier en zestig Jaren, geboren te Bredevoort van beroep broodbakker wonende te Lichtenvoorde gehuwd met Maria Lubbers, zoon van wijlen Jan Lueb en Francisca Persil (Persille HB) beiden overleden.’

Marie Lubbers overleed op 13 april 1882, vier jaar na haar man. Haar zoon Bernard zette de brood- en banketbakkerszaak voort.

#### **Vierde generatie, Bernard Lueb**

Bernard Lueb, de enige erfgenaam van de bakkerij en aanverwante zaken, trouwde een goed jaar na het overlijden van zijn moeder, op 16 mei 1883 met Harmina Kothuis (1858-1933), die schuin tegenover de Luebs woonde. Harmina Kothuis was gehuwd geweest met Johannes Gerhardus Elschot, die overleden was en die van erve Pillen kwam, destijds nog in Vragender gelegen.

Uit het huwelijk tussen Bernard en Harmina werden acht kinderen geboren, waarvan er één op jonge leeftijd overleed: Maria Grada (1884-1886), Maria (Marie) Grada (\*1887), Johanna (\*1888), Lodewijk (Lois) Johannes Joseph (\*1891), Drika (\*1893), Hermanus (Herman) Antonius (\*1895), Johannes (Jan) Hendrikus (\*1897) en Antonius (Tone) Hendrikus (\*1900).

Het was voor Bernard en Harmina aanvankelijk hard werken geblazen. De tijd waarin zij de bakkerij en winkel dreven, was geen gemakkelijke. Voor het kopen van luxe koekjes of dure bonbons hadden de meeste klanten uit Lichtenvoorde en wijde omgeving geen geld. Toch wisten zij het hoofd boven water te houden door hard te werken, door hun menselijke manier van zaken doen, nieuwe klanten te werven en op tijd te investeren in duurzame arbeidsintensieve machines. Het werk dat door machines gedaan kon worden, was Bernards stelregel, - een uitgangspunt dat in latere tijden door zijn vier zonen werd overgenomen - deed hij beslist niet met de hand. In de jaren twintig, toen de kinderen groter werden en in de zaak meehielpen, ging het financieel heel wat beter, al was het nog steeds uitkijken geblazen, want zij lieten, voorzover dat mogelijk was de jongens ‘doorleren’. Desalniettemin kwamen zij allen in het bakkersvak terecht, al was dat, zo wij aanstonds zullen lezen, bij twee van de vier jongens niet rechtstreeks. Bernard Lueb overleed in 1927. Hij werd 74 jaar. Harmina Kothuis overleed in 1933. Zij werd één jaar ouder dan haar man.

#### **Vijfde generatie: de gebroeders Lois, Herman, Jan en Tone Lueb**

Het oude huis met aan de voorkant een stoep van veldkeitjes, was aan het begin van de twintigste eeuw tamelijk bouwvallig geworden. Om die reden lieten de Luebs het oude pand slopen om er in 1927 een nieuw pand voor in de plaats te zetten.

Lois, de oudste van de vier broers, leerde voor bakker. Na zijn opleiding trad hij als leerling-bakker in dienst bij bakker Te Welscher in Lichtenvoorde. Enkele jaren later kwam hij bij zijn vader in de zaak. Op 31 augustus 1923 trouwde Lois met Antonia (Tonia) Josefina Elschot (1891-1987) uit Bocholt. Na hun huwelijk betrokken zij het pand A 131, de schuur naast zijn ouderlijk huis, die geschikt was gemaakt als woonhuis. In 1925 werd het huisnummer veranderd in A183.

Aan het begin van de jaren dertig lieten Lois en Tonia aan de Aaltenseweg een nieuw pand bouwen, B 102, dat op 2 april 1932 werd betrokken. In het achterhuis werd een moderne bakkerij ingericht, in het voorhuis een winkel.



Vierendertig jaar later werd door het overlijden van Lois (1966) en door het gebrek aan een opvolger - het echtpaar Lueb-Elschot had geen kinderen - de bakkerij gesloten. De weduwe Lueb verkocht het pand aan slachterij Vos in Lievelede. Die richtte het in als slagerij. Kort daarna werd Herman Groot Zevert (Menting) aangesteld als slager. Thans is er slager Gosselink in gevestigd. Tonia Lueb-Elschot overleed in 1987.



*Het echtpaar Lueb-Elschot bij het 25-jarig huwelijk, in augustus 1948.  
Fotocollectie H. Bennink*

*Het nieuwe pand uit 1927, kort nadat het werd opgeleverd. Rechts op de foto een deel van de zaak van Ten Have. Links is nog een klein gedeelte zichtbaar van het pand waarin het echtpaar Lueb-Elschot heeft gewoond.  
Fotocollectie H. Bennink*

Herman, de op één na oudste, ging naar de middelbare school. Daarna werd hij kantoorbediende bij de firma H.B. Sterenborg (Jochem), een plaatselijke schoenfabriek.

Na het gereedkomen van het nieuwe pand zegde Herman zijn baan bij Jochem op en ging in de bakkerszaak werken. Ofschoon hij geen bakkersopleiding had genoten, bakte hij af en toe brood. Vanwege zijn opgedane kennis bij Jochem verzorgde hij de boekhouding van het bedrijf. Herman, die niet was gehuwd, stierf in 1974.

Jan, de op één na jongste van de gebroeders Lueb, vertrok op jonge leeftijd naar Megen en Wijchen. Hij volgde daar een priesterstudie, die hij echter niet voltooide. Na een aantal jaren studie kwam Jan terug en trad toe in de zaak. Hij bakte voornamelijk brood.

Jan, die evenmin huwde, had een grote hobby: de lokale geschiedenis. In 1939 verscheen van zijn hand het interessante boekje *Lichtenvoordse Sprokkels*. Hij schrijft daarin minutieus allerlei interessante artikelen over de geschiedenis van de stad Lichtenvoorde en de vier kerkdorpen. Vooral markante personen worden daarin voor het voetlicht geplaatst. Af en toe, als het voor een goed begrip van de lezer beslist noodzakelijk is, gaan zijn verhalen over het grensgebied van de gemeente Lichtenvoorde heen, zelfs hier en daar over de landsgrenzen.



*Titelblad van het gedenkboek Lichtenvoorde 1000 jaar.  
Collectie Vereniging voor Oudheidkunde*

Door zijn historische kennis van Lichtenvoorde werd Jan Lueb gevraagd om, samen met Hendrikus Hubertus Brus (1883-1949), Hermanus (Herman) Bernardus Antonius Hulshof (1888-1966) en Bernardus Lambertus Aloysius Marie Veldman (1906-1983), zitting te nemen in de redactie van het gedenkboek over het duizendjarig bestaan van Lichtenvoorde, dat in juni 1946 is uitgekomen. Lueb had maar weinig bedenktijd nodig. Hij zegde terstond zijn medewerking toe. Zeker driekwart van de tekst in dat gedenkboek is door hem geschreven, met name de vele geschiedkundige hoofdstukken.

Vanwege zijn grote belangstelling voor de heemkunde ging Jan Lueb regelmatig naar het openluchtmuseum Erve Kots in Lievelede. Daar praatte hij veel met Bernard Weenink, de eigenaar van de oude erve. In de jaren dertig was Jan Lueb regelmatig aanwezig bij de opgravingen nabij Erve Kots. Die stonden onder leiding van dr. Bursch uit Leiden. Jan Lueb overleed in 1963.

Tone Lueb, de jongste van de vier broers, verbleef na zijn bakkersopleiding enige tijd als bakkersleerling bij een bakker in Groenlo. Daarna liep hij nog enige tijd stage in Laren (N-H). Na zijn stage kwam hij in de zaak van zijn vader. Tone werd volgens het bevolkingsregister in de periode 1925-1940 als hoofdbewoner aangemerkt. Op 27 april 1931 trad hij in het huwelijk met Anna Maria Berendina te Braak (1903-1996) uit Eibergen. Het echtpaar Lueb kreeg vier kinderen, allemaal dochters: Hermina (Hermien) Maria Josepha (\*1933), Maria (Marietje) Anna Louisa (1935), Lucia (Lucy) Agnes Hermina (1936) en Francisca (Francis) Theodora Johanna (1946). Met drie mannen, enkele kleine kinderen en als verkoopster in de winkel, kreeg Anna Lueb-Te Braak het behoorlijk druk. Daarom had zij regelmatig een dienstbode in dienst. Een van hen was Wilhelmina (Mina) Henrica Vos (1911-1987) uit Zieuwent. Later, in 1939, zou zij trouwen met Hendrik Wessels uit Vragender.

Mina Vos kreeg gedurende haar diensttijd bij Lueb verkering met een jongeman. Mevrouw Lueb had tegen haar gezegd, nadat ze iets van die man had vernomen, dat die jongen niets voor haar was, omdat hij geen vaste baan had.

*Mevrouw Lueb-Te Braak, haar dochter Hermien Lueb en mevrouw Mina Vos.  
Fotocollectie H. Bennink*



Enige tijd later leerde Mina Hendrik Wessels kennen. Bij het vernemen dat Wessels al een hele tijd in dienst was van de gemeente Lichtenvoorde, zei mevrouw Lueb tegen Mina: 'Met die man kun je gerust omgang houden, want hij heeft vast werk.'

Evenals zijn broer Jan was Tone veel bij Erve Kots in Lievelede te vinden. Hij bakte daar met een van zijn collega's, de heer Donderwinkel uit Vragender, op ambachtelijke wijze brood.

De drie broers konden het in en buiten de bakkerij goed met elkaar vinden. Als één van hen ziek was, vielen de anderen voor hem in. Ze verrichtten dan een beetje meer werk dan zij normaliter deden. Als ze voor langere tijd het drukke werk niet af konden, namen ze een bakkersknecht in dienst. Zo was bijvoorbeeld Rudolf van der Beck (\*1911) uit het Duitse Borken van juni 1932 tot september 1933 als bakkersknecht bij hen in dienst.

Hoewel de bakkerszaak van Lueb in de Korte Rapenburgsestraat stond, weliswaar vrij dicht bij de Markt, vermeldden zij op de verpakkingzakjes dat de zaak aan de Markt stond. Overigens is de naam op het verpakkingsmateriaal lange tijd ongewijzigd gebleven. De hele vijfde generatie gebruikte de naam van vader: B.F. Lueb. Tone Lueb overleed in 1979, Anna Lueb-te Braak in 1996.



*Tone Lueb voor Erve Kots in Lievelede.  
Fotocollectie H. Hanselman*



*De naam op de  
verpakking.  
Collectie H. Bennink*

### **Zesde generatie, Menting-Lueb**

In de tweede helft van de twintigste eeuw diende de zesde generatie Lueb zich aan. In de jaren vijftig trad Theo Menting (1930-1989) uit Keijenburg in dienst van de Luebs. Hij had voordien in zijn woonplaats omgang gekregen met Hermien, de oudste dochter van Tone en Anna Lueb. In november 1957 trouwden zij.

De eerste jaren, van 1957 tot 1963, woonden ze particulier. Elke ochtend om half vier reed Theo naar

de bakkerij om daar, samen met zijn schoonvader, met wie hij goed overweg kon, het brood te bakken. In 1963 verlieten Tone en Anna de zaak. Zij vertrokken naar een bungalow aan de Esstraat. Theo en Hermien betrokken kort daarna met hun kinderen het ouderlijk huis. Menting paste de naam en het logo van de zaak op de verpakkingzakjes aan. Bovendien liet hij weten dat de zaak in de Korte Rapenburgsestraat stond.

De jaren zestig van de vorige eeuw kenmerkten zich door saneringen in het bedrijfsleven, ook in Lichtenvoorde. De voornaamste was de indeling in wijken. Elke Lichtenvoordse bakker die was aangesloten bij de 'Vereniging van warme bakkers' kreeg in onderling overleg een bepaalde wijk. Dat bleek niet helemaal bevredigend te werken, vandaar dat de 'Vereniging' opnieuw aan de vergadertafel plaatsnam. Op de agenda stond onder meer hoe men nog efficiënter en economischer het brood kon bezorgen aan de klanten. Dit was nodig door de opkomst van de supermarkten, die eveneens brood aanboden. Besloten werd om de sanering nog wat te verfijnen. Daarmee kwam er een einde aan de bezorging aan de verspreid wonende klanten en dus aan veel onnodig reizen. Aanvankelijk waren die veranderingen voor zowel de bakker als de klant best moeilijk, want van de ene op de andere dag reed bij een deel van Mentings oude en vertrouwde klanten een andere bakker met zijn bestelwagen voor. Omgekeerd bezorgde Menting het brood bij klanten, die voordien een andere bakker hadden gehad. Achteraf bezien was het besluit dat de bakkers hadden genomen, een juist besluit. Kort na de inwerkingtreding ging het steeds beter.

In 1985 trokken Theo en Hermien zich uit de zaak terug. Zij verhuisden naar de Esstraat. Daarmee kwam een einde aan een bakkerij die 133 jaar heeft bestaan. Theo Menting overleed op 10 mei 1989.

### De bezorging van brood

De klanten van Lueb woonden voor de sanering hoofdzakelijk in Lichtenvoorde, Lievelde en Vragender. Om die te bereiken waren goede vervoermiddelen onontbeerlijk. Hoe de eerste generaties Lueb hun klanten hebben bediend, is niet meer te achterhalen. Het is aannemelijk dat de klanten naar de winkel liepen en daar het brood kochten.

Na de vierde generatie komt er meer duidelijkheid over de middelen van vervoer. Bernard Lueb bezat paard en wagen. Daarmee reed hij ongeveer



*De nieuwe naam op de verpakking.  
Collectie H. Bennink*



*Herman Lueb en zijn transportfiets met bakkersmand. Zijn broer Tone kijkt aan de zijkant over de mand heen.  
Fotocollectie H. Bennink*

tweewekelijks naar zijn verafgelegen klanten. Hij gebruikte paard en wagen tevens om de takkenbossen op te halen, die lagen opgeslagen op een perceel grond aan de toenmalige Bedelaarsdijk, nu Boschlaan; takkenbossen die in de bakkersoven werden gestookt. Nadat halverwege de twintigste eeuw de oven met olie op de gewenste temperatuur werd gehouden, werden de takkenbossen overbodig.

De vijfde generatie bezorgde op drie manieren. Herman bracht het brood met de bakkersmand rond. Veel ouderen zullen hem nog wel kennen: een wat iele man die met winderig weer de grootste moeite had om de transportfiets in evenwicht te houden en voort te bewegen, vooral bij het vertrek, als de mand propvol zat en de klep er zó hoog bovenuit stak, dat hij er amper overheen kon kijken. Jan bezorgde nog tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw met paard en wagen het brood, hoofdzakelijk aan klanten in Vragender en aan de route naar Vragender. Tone bezorgde eveneens per transportfiets.

De Luebs kochten in 1932 of 1933 een DKW bij de vader van knecht Rudolf van der Beck in Borken. Gedurende de laatste bezettingsjaren werd de auto onder takkenbossen verstopt. Het mocht niet baten. De Duitsers kwamen erachter en vorderden de wagen. Met die DKW werd overigens geen brood bezorgd. Zij gebruikten hem uitsluitend voor privé-doeleinden. Herman bestuurde de wagen. Na de bezetting schaften de gebroeders Lueb een Fiat aan. Met die wagen werd wel brood bezorgd. Herman deed dat.

De kinderen van Tone en Anna Lueb verzorgden in de jaren veertig en vijftig de nabezorging van brood, bijvoorbeeld bij de mensen die niet thuis waren geweest toen één van de gebroeders Lueb met het brood aan de deur had gestaan. Dat kwam overigens in die tijd, toen de vrouw vrijwel altijd thuis was, uiteraard maar weinig voor.

Gemoedelijkheid en klantenbinding was in de eerste decennia na de bezetting de gewoonste zaak van de wereld. Dikwijls gingen de klanten, voornamelijk zij die in Lieveelde woonden - daar was nog geen kerk - op de zondagmorgen na de hoogmis in Lichtenvoorde of op de vrijdagmiddag even bij Lueb langs, om het brood te betalen dat ze in de afgelopen week bezorgd hadden gekregen. Daarbij werd, hoe kan het ook anders, koffie met koek geserveerd. In de periode dat de familie Menting-Lueb de bakkers- en banketzaak exploiteerde, was de auto als vervoermiddel inmiddels een normaal verschijnsel geworden. Vanaf het begin bezorgde Theo Menting het brood met een auto of kleine bedrijfswagen.



*Theo Menting pakt zijn bestelwagen in.  
Fotocollectie H. Bennink*

## **Besluit**

In Lichtenvoorde is de mannelijke tak van de Luebs inmiddels uitgestorven. In Rees daarentegen zijn nog steeds Luebs woonachtig. Er is in die plaats zelfs nog een unieke stichting: de 'Lueb-Stiftung'. Die stelt zich ten doel familieleden met uitsluitend de naam Lueb voor priester te laten studeren.

Nu we het toch over priesters hebben: gedurende de periode van het Rijke Roomse Leven - en de tijd daarvoor - was het voor elk gezin een bijzonder grote eer wanneer één van de kinderen 'door God tot priester of non werd uitverkoren'. Zo zal de familie Lueb-Kothuis de roeping van Jan ook ervaren hebben. Als je dan als geestelijke op een hoge sport van de katholieke stratificatieladder staat, of besloten hebt om die ladder een eind te beklimmen, en een val van die ladder onvermijdelijk is geworden (uittreding/stoppen met de studie), is de teleurstelling voor de verwanten groot, zeker voor de ouders. Niet zelden schaamden zij zich voor de uitgetredene of, al was dat beduidend minder, voor de persoon die bijtijds tot de ontdekking kwam dat hij toch niet 'door God geroepen was' en inmiddels een punt achter zijn priesterstudie had gezet. Ook de ouders van Jan zullen dat zo ervaren hebben, al is het moeilijk na te gaan hoe intens zij dat hebben beleefd. Zij verwerkten het in stilte. Valse schaamte? In die tijd zeker niet! Nu, met de veranderende opvatting over de eertijds zo diepgewortelde geloofsbeleving, wel. De pijn die het beëindigen van een priesteropleiding met zich meebracht, werkte door in de volgende generatie.

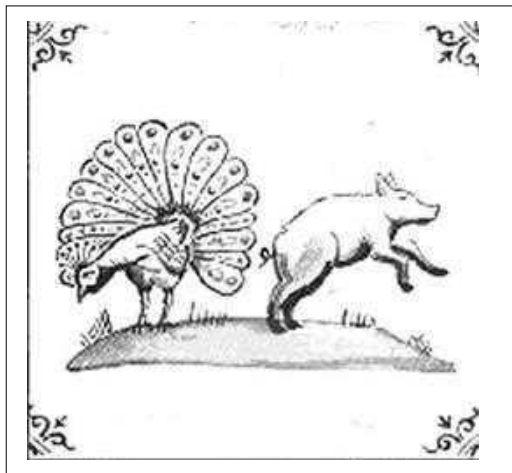
Twee verwanten van de laatste generatie Lueb studeerden voor priester. De vier kinderen van het echtpaar Lueb-te Braak moesten thuis en in de kerk bidden voor het welslagen van de studie. Jaren later, nadat één van hen was uitgetreden, moesten de kinderen Lueb hun intentie daarop aanpassen. Zij moesten nu bidden dat de overgebleven priester niet zou uittreden en het de uitgetredene goed zou gaan ...

# Krömmels uut de bakkeri-je

## Ne breek an Jan Manschot

door Hermien Menting-Lueb, ingeleid door Frans Bonnes

In het voorgaande artikel in deze periodiek kunt u lezen over het bakkersgeslacht Lueb. Bij het fragment over de zesde generatie, Menting-Lueb, treft u de naam aan van Hermien Lueb, oudste dochter van Tone en Anna Lueb. De meesten van u zullen haar kennen als Hermien, echtgenote van de in 1989 overleden bakker Theo Menting. Hermien woont aan de Esstraat en volgt o.a. nauwgezet het reilen en zeilen van



Hoes van de cd 'Pauwen en Poeten' van de band Boh Foi Toch.

de Lichtenvoordse kleinkunst. Zij zegt zelf die interesse te hebben geërfd van haar Oom Jan, een man die zelf veelvuldig 'de pen voerde' met artikelen en liedjes over Lichtenvoorde.

Hermien werd bij het beluisteren van de cd Pauwen en Poeten van de band Boh Foi Toch sterk getroffen door de tekst van een der opgenomen nummers: 't Oldershuus, een liedje, geschreven en gezongen door Jan Manschot en handelend over zijn herinneringen aan zijn oudershuis (bakkerij Manschot, op de plaats van het huidige Ter Stal, Rapenburgsestraat 16) en zijn jeugd in Lichtenvoorde. Hermien heeft toen de pen ter hand genomen en, op het spoor gezet door dat lied, in een brief onder 'Beste Jan' de herinneringen aan haar jeugd opgeschreven. Ze deed dat in ons eigen mooie dialect. In overleg met haar publiceren wij nu deze overigens niet verzonden brief aan 'Beste Jan'.

### Beste Jan

Den cd van Pauwen en Poeten en dat leedjen aover 't Oldershuus, een aoven ging uut en de deure ging too, is good te herkenn. Jan, i-j ne zönne van bakker Antoon en ikke ne deerne van bakker Tone. 't Dut mien teruggedenkn an onze vaders en moders, 't warken dat ze hebt edaone en 't röp ok dankbaorheid op veur zonne goeie en warme jeugd dee'w hebt ehad. Ondanks allen drokten wazzen onze olde leu alles veur ons en veural dankzi-j heur könne wi-j zo fijn aover vrogger dreummn.

Ik beginne maor zo'n betjen met de mei met de karremisse, de Meimarkt. Dan stonn wi-j met ne holten kraom op de beestemarkt. Ne kraom met keukskes en stoommoppn (dat wazzen keukskes van de fabriek: krintebredjjes en van die grote vri-jerskoken, grote ronde dikke koken. Iederen meimarkt ganger nam zonne koke met naor huus en veural de vri-jers nammn der ok ene met naor 't volkshuus van hunne deerne. Veel dat in goeie eerde dan moch hee tokken wekke nao de Vespers op zundag weerkommn. As ze dan 's aovends an de botterham gingen en an de pannekoke en de twee hassen spek in de pannekoke laggen met de zwore naor mekare too dan hoven hee neet terugge te kommn. Dan lag 't nöst alweer onder 'n boom. Laggen ze met de spekkante naor mekare too dan was 't veur mekare.

Ne bakker mos altied heel vrog uut bedde, hee kwam der meestpats veur 't duuster in en veur 't lech woddn der weer uut. Um 'n uur of vere bakkn hee van dee grote tarwen van twinteg ons, en neet zoas rechtovoort van dee kleine acht-ons bredjjes. En woddn der een kind geboren dan mostn de pettemeuje en peteume op kraomvesite met ne pilleweggen van zeker ne meter. Dee kwammn ze dan deftegg met ne koetse halen. Dat was best 'n groot cadeau veur too-der-tied, maor ze kregen ok altied ne meslengte van de pilleweggen weer met naor huus hen.

't Oldershuus

Den achterkamer, daor wodden egetten  
Deur baas en knecht, deur leu van 't land  
En de pastoor hef bloos veur ezetten  
Met God zien weurd vast in de hand

De loch was zwaor van de sigaren  
Gulden Oogst en Hofnar Bouquet  
Suker reurn in jeneverglazen  
Louter gelach, nargens een smet

Dat onwies grote oldershuus  
't Gebont dat kraken in 't kruus  
Riep veur de sloop, no is 't er weg  
De deure ging too, alles ezegd

Zomaor een zondag, ik lope wat rond  
Wat ik hier zeuke, is lange hen  
Vrömd klunk de straot, raar veult de grond  
En al dee leu, wee ik nog ken

*Muziek: Manschot, Tekst: Manschot.*

*Tekst 't Oldershuus van de cd 'Pauwen en Poeten'.*

kommn.' Al dee dinge blijft ow bi-j asof 't gisteren was. Wieters hele beste klantn woor de bakker deur de wekke 't brood vake met peerd en kore an huus brach. 's Maondags mos de bakker haoste bi-j elk huus woor hee kwam den waskettel van 't fenuus helpn beurn.

Ok van eigen rogge woddn eigen brood ebakkene. Dat kostn maor 'n paar cent per pungeltjen mael. Met roggebrood bakkn ging 't der heet naor too. Dat deeg was zó zwoor dat 't kneedn met de veute mos gebeurn. Grootvader had door 'n extra paar schone klompe veur. As hee zich de veute ewassene had schot hee dee klompe an en trok ze veur 'n trog weer uut en met opgerolde boksepiepn traenn-e in dat roggedeeg. Dat ging dan as tienponders 'n aoven in en mos der 'n heeln nacht in blie:ven en de deure van 'n aoven woddn met roggedeeg dichte eplakt. As 't dan gaar was veel der nog wal 's ne kappe af. Door wazze wi-j dan as kindere as de kippn bi-j want ons vader deed door ne beste kladde goeie botter op en druktn 't dan effen in den sukerzak. Dat was lekkerder dan 't fijnste taartjen. Met beschuten bakkn kwam der ok wal 's ne krommn uut den aoven; effen onder de pompe holln, suker d'r op .... lekker!

Met de feestdage: Paosen, Kasmissen en Sinterklaos, woddn de pastoor en de broe:ne zusters neet vergettn. Met ne mande met van alles uut de bakkeri-je, krenteweggen, botterletter en nog völle meer wegbrengen, meespats in 'n körfken met 'n stief gestrekken theedook der aoverheer en dan moste wi-j zeggen: 'De complementn van vader en moder en hier is wat veur de feestdage'. Dan kwam de Eerwaarde Moder ow danke zeggen en dan mochte wi-j wat uitzeuken; 'n schilderi-jken of 'n speldekussentjen. Van Die:ne van de pasteri-je kree'j allene maor ne stralende glimlach en: 'Mo'j de olde leu maor vrendelek bedankn'.

De feestdage met twee zundage achter mekare wazzn altied heel drok, dan zag ow vader haoste gin bedde. Veur de Paosen warkt vader dag en nach deur. Ons moder braodn op Goeien Vri-jdag altied ne beste panne met woste. Dan haddn ze 's nachts wat te etten in de bakkeri-je. Wi-j kindere zeiden dan: 'Maor 't is toch vasten moder', maor moder zei dan: 'In 't Onze Vader steet Geef ons heden ons dageleks brood, maor ons vader krig woste vannacht, wat meen i-j wal neet.' Op elk brood dat woddn

Slutingstied kenn ze vrogger ok neet. Vake was de winkel los tot 't naor bedde gaon' en zaoterdagsaovends mos de bakker um tien uur nog naor 'n scheerbaas.

In Levelde was too nog gin karke, dus zondagsmorgens nao de misse wazzen der bi-j de bakkeri-je altied völle koffiedrinkers en dee nammn dan metene ok de boodschappn met. De leu zattn dan in de kamer te praotn en te klazzieneern en wi-j kindere mossn ons in de kökken maor vemaakn en dat ging best good. Prachtig zoas de vrouwleu daor op de rie:ge zattn. Der was der ene bi-j dee had zó'n rie:zig veurkommn, door ko'j ne komme koffie op zettn. Ene tante dee had altied 'n zwart bontjen met witte stipkes. Weer ne andere sloog ééngaals bi-j elken hap van heur keuksken met geweld de krömmels van heurn mantel. Onze Ome Jan zei altied: 'Dee tante hef zukke grote tande, dee hoeft de sla neet kapot te sniedn'. Weer ne andere koch allene maor 'n ons peppernötn maor ok dee kreeg de veute lekker warm en ne komme koffie. De meid lei der dan twee keukskes bi-j, maor Ome Jan grep der dan ene weg en zei: 't kan neet altied van ene kante



an-esnedene maaktn moder eerste `n kruus met `t broodmes en bedankn dan veur de milde gave.

Op Palmzondag lepe wi-j met `n mooi haantjen op `n stok. Vader had `t deeg in model edrukt en wi-j kindere druktn de haantjes met ne rozie:ne `n oge in de kop.

Paoszaoterdag um twaalf uur was de vasten veurbi-j en dan ginge wi-j met moder naor de winkel en kregen ons eerste lekkers weer sinds Askewoensdag. Met Paosen atte wi-j ons stoekedikke in de eiere, maor vader wol met Paosen nooit naor de Vespers want dan stonkn de grote eieretters een uur in de wind. De sinterklaostied was heel spannend en lekker. Sinterkläöskes, grote en kleine hartn met glazuur en opschrift 'Van Sint en Piet', botterletters, ruiters op `n peerd, speculaas, hele grote hartn en lummels van klaoskaels dee zo gauw de kop afbrokkn. Dan moste wi-j zonne gebrokkenen tussen twee heeln in de toete doen. Dan zeie wi-j: 'Jammer, maor `t kan der ok neet altied heel an too gaon.' Mien zuster kreeg ne kere `n speculaashartjen van `n vriendjen. Den had den goeien jonge bi-j Manschot ehaald, zei e.

Too ze dat heurn smet ze `t metene kapot want dat was too-der-tied de enige concurrentie.

Azze wi-j kindere vrogger spöllegood wolln hebbn, zo maor deur `t joor hen, dan zei moder: 'Niks der van, want vader mot veur de centen mael kopen.' Dat gleufden wi-j ok vaste. Met sinterklaos kregte wi-j wal woor wi-j `t hele joor op haddn ewacht en wi-j hebt ok heel lange in Sinterklaos geleufd want ons vader en moder wazzn door völs te zunig veur, dachte wi-j.

Met Oldejaorsaovend baktn wi-j altied olliebolln. Ne lekkerni-je veur elk kind. Den heeln dag stonn de raams wied los want dee ollie stonk nog dage lang `n uur in de wind. Met ni-jjoorswensen kregte wi-j völle lekkers. Dan ginge wi-j de hele buurte deur. Dan kree`j peppernötn, lekkeukskes, drietheupkes, krintebreudjes en vake ok zonne mooien glimmenden rooien appel.

Jan, de groeten van Hermien, dochter van Tone Lueb, en wi-j könt met völle plezeer op vrogger teruggekiekn.

# Het dagelijks leven in Lichtenvoorde van 100 jaar geleden

*door Linda ter Horst, Marlies Slütter en Jolien Wessels  
ingeleid door Henk Hanselman*

Linda, Marlies en Jolien, leerlingen van VWO-6 van het Marianum hebben binnen het kader van hun profielwerkstuk voor het eindexamen onderzoek gedaan naar het leven in Lichtenvoorde zo'n honderd jaar geleden. In de inleiding op het verslag schrijven ze:

'De bedoeling van dit profielwerkstuk was dat wij een beeld zouden krijgen van het dagelijks leven van mensen die rond 1900 leefden. Door dit te vergelijken met hoe het nu is, wilden we onderzoeken of er in de honderd jaar die zijn verstreken veel dingen zijn veranderd. Toen we aan het onderzoek begonnen, hadden we geen idee hoe Lichtenvoorde er in 1900 uitzag. We wisten ook niet wat mensen in het dagelijks leven deden. Werkten ze alleen of hadden ze ook nog vrije tijd? Waren ze allemaal boer of werkten ze ook al in fabrieken?'

Voldoende vragen dus voor een uitgebreid onderzoek dat in veertien hoofdstukken is samengevat en geïllustreerd is met grafieken, tabellen en afbeeldingen. Eén hoofdstuk willen we eruit lichten en hieronder publiceren.

## Landbouwtelling en 'hoofdenlijken omslag'

Rond het jaar 1900 werden er regelmatig landbouwtellingen gedaan. Een landbouwtelling hield in dat er per woning werd bekeken hoeveel beesten (o.a. koeien, varkens en kippen), hoeveel karren en wagens, hoeveel grond men had en wat men daar op verbouwde. Ook in 1890 was er zo'n landbouwtelling. Wij hebben deze telling gebruikt om te kijken of er nu veel mensen waren die nog een (klein) boerenbedrijf hadden. Om te beginnen hebben we naar de telling van wijk A gekeken. Wijk A stond voor het dorp. Natuurlijk zag het dorp er toen heel anders uit dan nu, en was het nog niet zo bebouwd, maar het was toch al wel duidelijk de kern van Lichtenvoorde.

Het viel ons op dat er in wijk A heel veel mensen waren die beesten hadden, en dat terwijl ze in het dorp woonden. Maar liefst 77 % had één of méér varkens en 50 % had tenminste één koe. Nu zou je je dit niet meer voor kunnen stellen, want praktisch niemand in het dorp heeft nog dieren bij huis, hoogstens een paar hobbykippen. Maar toen was dat dus heel normaal, want het was economische noodzaak. Dit bracht natuurlijk wel stank en mesthopen met zich mee, hetgeen weer slecht was voor de hygiëne. Ook werden er in het dorp door veel mensen allerlei producten verbouwd, vooral aardappelen, rogge, knollen en haver.

Hieruit kun je afleiden dat veel mensen naast hun gewone beroep verschillende agrarische bezigheden hadden om rond te komen. In het dorp waren dus geen echte boerderijen, zodat het houden van beesten en het verbouwen van landbouwproducten voornamelijk voor eigen gebruik bedoeld was. Tegenwoordig doet niemand dat meer, alleen als hobby.

Wat ons verder nog opviel aan wijk A was dat de meeste mensen wel een kar of een wagen bij hun huis hadden. Waarom dit precies was, is ons niet helemaal duidelijk, net als wat er precies met een kar of een wagen wordt bedoeld, maar we nemen aan dat men die had om makkelijker producten te vervoeren.

Behalve wijk A hebben we ook wijk B bekeken. Wijk B was een soort van ring die om wijk A heen lag. Het was dus het buitengebied dat dicht tegen het dorp aan lag, maar niet meer echt bij het dorp hoorde en waar vooral boerderijen stonden.

Wat ons aan wijk B opviel is dat men daar eigenlijk van alles verbouwde: aardappelen, rogge, haver, wortels, dus eigenlijk alle landbouwproducten. Alleen werd er in wijk B niet veel vlas verbouwd. Vlas wordt gebruikt om linnen te maken. In wijk B verbouwde maar 15% vlas, terwijl er in wijk E en F, dat waren de kerkdorpen Zieuwent en Harreveld, juist heel veel vlas werd verbouwd. Dit vonden wij wel opvallend. Een verklaring kunnen we daar niet voor geven, maar misschien dat de grond er daar geschikter voor was.

Verder viel het ons op dat men in wijk B veel meer kippen had dan in wijk A, maar niet veel meer koeien. Dit kwam denken wij omdat een koe in die tijd erg duur was en een boer had toen ook gemiddeld niet meer dan vier à vijf koeien. Het verschil met wijk A was daarin dus niet zo groot, in wijk B waren er wel een paar boeren die vier of meer koeien hadden, maar de meesten hadden er net als in wijk A een stuk of twee.

Wat eigenlijk voor alle boeren gold, was dat ze er naast de boerderij nog wat bij deden. Ze waren bijvoorbeeld borstelmaker of dagloner. Een dagloner is iemand die zichzelf verhuurt. Er bestaat een verhaal over een dagloner die zichzelf verhuurde voor het aanleggen van de oude begraafplaats. Hij werd ook grafdelver. Terwijl hij in een graf stond, om dat verder uit te graven, stortte het in en werd hij bedolven onder het zand. Hij overleed dus in het graf dat hij zelf gegraven had...

## Hoofdelijke omslag

Behalve naar de landbouwtelling, hebben we ook naar de zgn. hoofdelijke omslag gekeken. Dat was een soort vermogensbelasting. De hoogte van dat bedrag verschilde per persoon en hing samen met het inkomen. Er werd dus naar draagkracht bijgedragen. Toen we die bedragen bekeken, viel het ons op dat diegenen die het meeste belasting moesten betalen, ook veel grond en vee hadden. Dat konden we opzoeken in de landbouwtelling. Voor een aantal gevallen ging dat niet op, die mensen hadden dan een andere bron van inkomsten dan landbouw, maar over het algemeen kwam het wel aardig overeen. Ook waren er een paar woningen waar men veel belasting moest betalen, terwijl er daar niet bijzonder veel vee of grond was. Maar na onderzoek bleek dat er op die adressen meerdere mensen, meerdere gezinnen woonden. Dat zou dus goed kunnen verklaren waarom er op dat adres relatief meer belasting werd betaald.

Wat verder opviel, was dat er ook een paar woningen waren, waarvan de bewoners helemaal geen belasting hoefden te betalen. Meneer Eppingbroek, die wij in het archief ontmoet hebben, wist ons te vertellen dat dat kwam omdat er op die adressen een school, een pastorie en een klooster gevestigd was. Ook waren er enkele woningen waarvan de bewoners ook geen belasting hoefden te betalen, omdat dat doorgangswoningen waren. De mensen die er woonden, woonden daar maar tijdelijk, totdat ze iets anders vonden. De bewoners wisselden dus vaak en daarom is er voor die woningen ook geen belastingtarief terug te vinden.



Goederenmarkt in Lichtenvoorde rond de eeuwwisseling. Opvallend veel goederen worden op de grond uitgesteld.  
Fotocollectie G. Eppingbroek

Tenslotte viel ons nog op dat er in wijk A over het algemeen meer belasting werd betaald dan in wijk B. In wijk A was het hoogste bedrag 282 gulden en 75 cent en in wijk B was dit slechts 41 gulden en 60 cent. Dat is dus een groot verschil. Hieruit zou je kunnen concluderen dat de mensen in wijk A, in het dorp dus, rijker waren dan die in wijk B.

## Dialect nog springlevend

*door Antoon Driessen*

Dat onze spreektaal nog springlevend is, kunnen we geregeld zien in onze straten, als er in een buurt iets te vieren valt. Gevatte spreuken, complete gedichten en felicitaties in het dialect prijken kleurig en kleurrijk aan de gevels en in voortuinen om een geboorte wereldkundig te maken of een Abraham of Sara aan te kondigen. Blijkbaar vinden we nog dat folklore en streektaal onafscheidelijk bij elkaar horen. Ze vormen samen een stuk cultuurofgoed dat niet verloren mag gaan. Lao'w het zo holln!



*Chanell Kreileman is  
welkom aan de  
Scholeksterstraat 19  
Fotocollectie A. Driessen*



*André Hogenkamp,  
Kastanjestraat 2, (bijna!)  
Abraham  
Fotocollectie A. Driessen*

# DE SOMMERS-ES

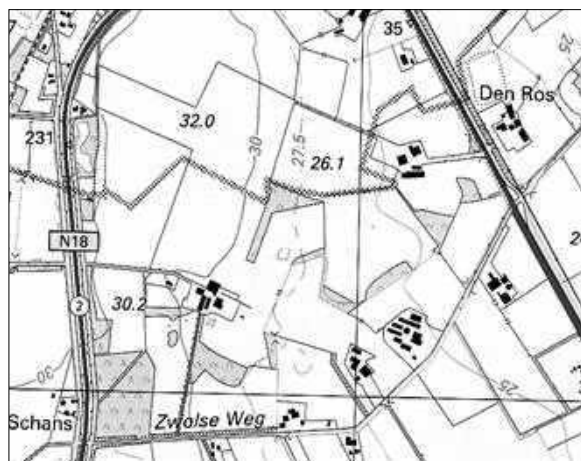
door N.J.M. Adema Mzn

Historische verenigingen beseffen soms niet dat streektaal een verrassende invalshoek kan zijn bij de bestudering van (streek)geschiedenis. Helaas wordt dialect vaak gezien als een rareiteit, die terrein verliest en dus bewaard moet worden. Als dat gebeurt in een woordenboek dat niemand dagelijks gebruikt, dan is dat woordenboek veeleer de doodskist van het dialect. Veel te weinig ziet men streektaal als een veranderende, levende taal, die hét dagelijkse communicatiemiddel voor een grote groep mensen is. Juist dat levende, die verandering zou vastgelegd moeten worden, enerzijds omdat dat informatie kan geven over toekomstige veranderingen in de taal, anderzijds – en dat poog ik in dit artikel te laten zien – omdat dat informatie kan geven over het verleden van de streek.

Dr. B. Slicher van Bath stelt echter in een van zijn artikelen<sup>1</sup> dat de plaatsnaamkunde voor de (streek)geschiedenis juist niets kan bewijzen. Hij zegt: ‘Als grondslagen voor de nederzettingsgeschiedenis dienen echter de bodemgesteldheid, het archeologisch materiaal en tenslotte, in het later ontgonnen gebied, de historische gegevens.’ Hij gaat echter alleen uit van schriftelijk overgeleverde plaatsnamen en daarmee verwaarloost hij volgens mij het gesproken dialect als bron. Als men het dialect serieus neemt als informatiebron, kan dat de historicus volgens mij wél op een nieuw spoor zetten. Ik hoop dat in dit artikeltje te kunnen aantonen. Een paar veldnamen vormen mijn startpunt. Namen zijn niet zomaar woorden. In de loop der jaren kan er met woorden en namen heel wat gebeuren, waardoor er achter een alledaags woord met een schijnbaar ondubbelzinnige betekenis een heel andere ‘oer’-betekenis kan schuilgaan. Dat geldt niet alleen voor namen in het dialect, maar ook voor de standaardtaal, het Nederlands. Zo betekent het woord ‘zommer’ in ons dialect ‘zomer’. In het toponiem ‘Zommerses’ en het Nederlandse woord ‘zomereik’ lijkt die betekenis dan ook voor de hand te liggen. Een nadere beschouwing kan echter heel andere betekenissen opleveren.

## Een Zomers-es aan de weg naar Winterswijk

Tussen de Zwolseweg in Lievelede en de Winterswijkseweg in Groenlo ligt de oude buurschap Sommers of Sommerses (ook geschreven als Zommeres, Zomeres, Zommerses en Zomerse). De tussenletter -s- is in geschreven bronnen niet zo erg standvastig, maar wel in de huidige mondelinge vermeldingen. In de verponding van Lievelede van 1647 wordt ‘Someres’ geschreven. De lijst van goederen van Grolsche vicarieën uit 1641 spelt ‘Sommersesch’ en ‘Somers-esch’<sup>2</sup>. De Lievelede volksmond spreekt van ‘Zommerses’, waarbij de klemtoon soms op de eerste, soms op de laatste lettergreep ligt. Het is uiteraard verleidelijk Sommer-<sup>3</sup> in die naam te verklaren met zomer in de betekenis van jaargetijde, maar dan komt onmiddellijk de vraag op: wat is dat dan voor es, een zomeres? Bestaat er ook een winteres? Moet dat geen Winterses<sup>4</sup> zijn? Er komt immers soms een -s- als tussenletter in de naam Sommerses! Oudtijds lag er in die hoek al een buurschap met de naam Sommers of Szommers<sup>5</sup>. Deze buurschap wordt al in 1366 genoemd en had volgens B.H. Slicher van Bath een eigen marke<sup>6</sup>. Is die ‘tussen-s-’ in het woord Zommerses gewoon de laatste letter van de naam van de buurschap? Ongetwijfeld is er een verband tussen de namen Szommers en de Sommerses.



*De buurschap Sommers of Sommerses zoals die begrensd wordt door de N18, de Zwolseweg in Lievelede en de Winterswijkseweg in Groenlo. Het groepje gebouwen in de hoek tussen de N18 en de Zwolseweg is de boerderij Grotenhuis. De gestippelde lijn die van links naar rechts boven Den Ros langs loopt is de vroegere grens tussen de gemeenten Lichtenvoorde en Groenlo. Kaart: ANWB Topografische Atlas 2004*



*De Sommers-es gezien vanaf de Zwolseweg in Lievelede. Nog steeds staan veel eiken in dit gebied. In de verte is de boerderij Grotenhuis nog net zichtbaar.  
Fotocollectie H. Hanselman*

### **Betekeningen en herkomst**

Het blijkt dat een beetje bladeren in woordenboeken en flora's al aardig wat informatie oplevert. Als we het woord sommer of zomer opzoeken in woordenboeken, dan vinden we behalve de betekenis warm jaargetijde twee andere betekenissen: zware draagbalk en lastpaard.

1. In het Middelnederlands woordenboek<sup>7</sup> staat: Somer, zomer, sommer, seumer summer, znw. m. lastdier; vooral: pakpaard (...) zware eiken balk.
2. Het WNT<sup>9</sup> geeft bij Sommer: Sommer, znw. m. Ontleend aan Fr. sommier, lastdier, zware balk.- ongezaagde eiken balk.
3. Het etymologisch woordenboek<sup>8</sup> zegt het volgende: Sommer (zware eiken balk), nog niet bij Kil., wel bij Winschooten (1681). Evenals eng. Summer 'Sommer' uit fr. Sommier 'id', identisch met sommier 'lastdier, pakpaard', (...) dit uit m.lat. sagmārius, saumārius. (> mnl. Sômer, ohd. soumāri (nhd. Säumer), os.sômari, ags. sêamere ...'

Volgens het WNT<sup>9</sup> komt sommer uit het Frans. In de Middeleeuwen werd onze taal verrijkt met vele Franse woorden, o.a. ook met het woord sommer. Dit heeft in het Middelnederlands woordenboek twee betekenissen: balk en lastpaard. Veel ontleningen uit het Frans hadden met het koninklijk hof en de mode te maken. Waarschijnlijk is het woord sommer via de bouwactiviteiten van het hof bekend geworden. Het Franse 'sommier' betekent nl. architraaf, dat is een bovenbalk van ramen en deuren en een draagbalk in klokkenstoelen. Het zijn dus stevige balken, die gewicht moeten dragen: muren en klokken. Ongetwijfeld komen zulke zware balken voor in aktes en administratie als bouw materiaal in verband met de bouwactiviteiten van de overheid.

Het etymologisch woordenboek verklaart het woord uit het Middeleeuwse Latijn. Sagma (Gr.) betekent zadel. Sagmārius (Lat.) is een lastpaard. De betekenis van dragende, dus zware, balk kan aan het woord voor zadel of lastpaard ontleend zijn. Daar men in de administratie veel Latijn gebruikte, zou het woord sommer vroeg in de Middeleeuwen ook uit het Latijn van de akten der Franse koninklijke administratie in onze taal gekomen kunnen zijn. Overigens bestaat nog steeds ook het woord zadelhout - een bijna letterlijke vertaling - als bouwterm.

De voorloper van ons gewone woord ‘zomer’ in de betekenis van jaargetijde bestond ongetwijfeld ook al toen sagmārius werd overgenomen. In het Oud-Saksisch was Sumar<sup>10</sup> het woord voor het warme jaargetij. In datzelfde Oud-Saksisch veranderde sagmārius in sōmari (balk, lastpaard). Sumar en sōmari waren toen nog twee totaal verschillende woorden, die dus nog niet verward konden worden. Beide woorden zijn echter zodanig veranderd, dat ze later in de Middeleeuwen hetzelfde gingen klinken: sommer. Dat woord was dus een homoniem<sup>11</sup>, want het had drie verschillende betekenissen: jaargetij, draagbalk en lastdier.

### **Lastdier**

De betekenis lastpaard of lastdier (os, koe of ezel), lijkt wel goed bij de agrarische bestemming van een es te passen, maar wat moet een lastpaard op een es? Een boerenpaard is meestal een trekdier. De woorden ors, ros en wreen betekenden strijdros, paard voor een ridder. Als sommer naast lastpaard ook boerenpaard betekende, dan heeft de naam van de es te maken met trekpaard voor ploeg, mest- en plaggenkar. Dit lijkt me geen goede verklaring. Waarom zou men die es naar een trekpaard genoemd hebben? Het was toen niet gewoon dat boeren werkpaarden hadden. Over het algemeen gebruikte men ossen en koeien. Misschien dat op die es wel met paarden werd gewerkt, maar dat bewijst de naam juist niet, want sommer betekent ook lastdier en kan dus ook een koe of een os zijn. Kan men dan niet elke es zo noemen?

### **Zware balken**

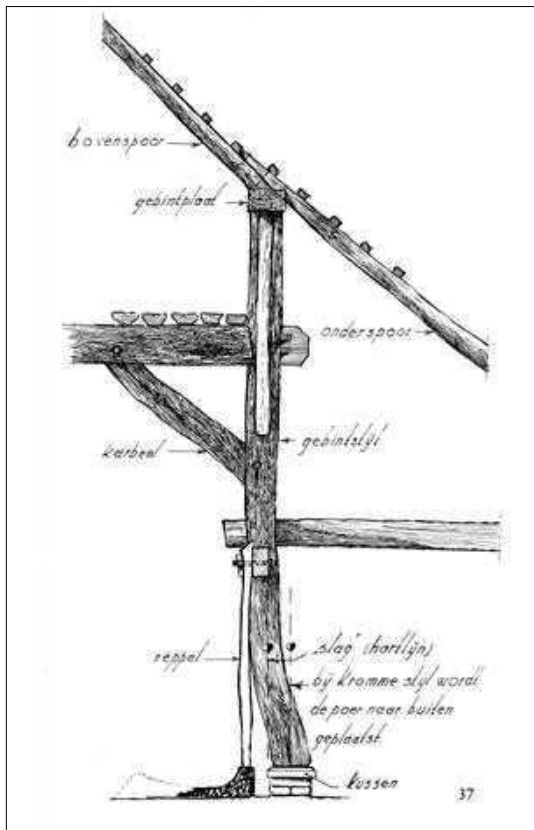
Met de betekenis ongezaagde eiken balk komen we verder. Ongezaagd zal hier wel onbewerkt betekenen. Gebinten en dwarsbalken waren meestal slechts ruw bewerkt. Goed timmerhout was duur, het groeit immers langzaam. Daarom mochten bomen die dat timmerhout leverden, eiken, beuken, maar ook de snellere populieren, op de middeleeuwse, horige goederen niet zonder toestemming van de heer gekapt worden. Voortdurend zijn er over onrechtmatig kappen door pachters en horige boeren conflicten met de eigenaars geweest en processen gevoerd. De boeren hadden de plicht aanplant van bomen (vaak eiken) te garanderen en te beheren<sup>12</sup>. Sommer zou dus in de betekenis van zware, ruwe draagbalk via de administratie van het hofstelsel in onze taal gekomen kunnen zijn. Grote balken waren duur bouw materiaal.

Ook in de latere marke-organisatie heeft de aanplant van eiken voor bouw materiaal een grote rol gespeeld. Reeds in de Middeleeuwen waren er in Westfalen kwekerijen van beuken en eiken voor de export. In de achttiende eeuw bestond er minstens nog één in de heerlijkheid Borculo: de boerderij Entel of Entelaar in Zwiep<sup>13</sup>. Het lijkt me waarschijnlijk, dat de naam Sommerses juist iets te maken heeft met zulke ‘plantages’.

Op, langs of bij de Sommerses is misschien ook zo’n plantage geweest. Ter plekke zijn nu nog steeds veel oude eiken te vinden. Misschien zijn die nog nakomelingen van dat middeleeuwse geboomte. Zo’n plantage was natuurlijk een bosachtig gebied, dat ook allerlei wild aantrok. Zo zullen de eikels voor everzwijnen en ander wild een voedselbron zijn geweest. In de 18de eeuw bezat de heer van Borculo in het deel van de buurschap Szommers dat onder de marke van Zwolle viel, een erve, het Jegersshuess<sup>14</sup>. Dit kan een hoeve zijn, die ontstaan is uit een onderkomen voor jagers. Jaagde men toen vooral in bossen, of op de onbeboste, woeste grond van de marke, of misschien ook op de akkers van de es? Hoe het ook zij: het is verleidelijk de naam van dit erve met bossen in verband te brengen, bovendien zijn er meer namen van erven in de buurt die kunnen wijzen op de aanwezigheid van bos<sup>15</sup>.

### **De rekening van het ambt Lichtenvoorde van 1554**

Het woord sommer of zomer in de betekenis van zware balk kennen we niet in het huidige dialect. Ook in het moderne ABN komt het niet voor, maar in de 18de eeuw bestond nog het woord sommerkolen<sup>16</sup> voor een molen om balken mee te zagen. Kennelijk was dat geen gewone zaagmolen, omdat een sommer een speciale balk is. Wellicht zijn er ook nog wel vaktermen te vinden met het woord sommer erin. In het verleden kwam dit woord in ons dialect ongetwijfeld ook voor, want het staat een paar maal in de rekening van het ambt Lichtenvoorde door Peter van Vorden, gepubliceerd in bronnenpublicatie nr. 3 van de SSHB. Het wordt genoemd i.v.m. een aantal posten die - blijkens



*Gebintwerk zoals dat vroeger bij de bouw van boerderijen werd toegepast.  
Tekening uit boek: De vakleu en et vak van L.A. van Prooije*

betalingen voor kalk, latten, hout en ribben - met (ver)bouwactiviteiten te maken hebben. Het gaat hier om betalingen aan zgn. snidersii.

De rekening vermeldt op 5 september 1554 sniders van sommers<sup>17</sup>, een post van 13 september 1554, een uitgave voor sniders die saelholt sneden. Snijden betekent hier natuurlijk zagen. Misschien dat het hier gaat om zadelhout, wat volgens Van Dale een balkstuk tussen een houten ligger en de ondersteunende paal is, dus een onderdeel van een gebint. Bij snijders die ribben sneden (23 oktober 1554) wordt volgens de verklarende woordenlijst met ribben balken bedoeld en daar zijn - volgens mij - echt geen kleermakers mee bezig geweest! Op 10 juli 1554 wordt ook nog het woord soemlatten<sup>18</sup> gebruikt. Deze 'zoomlatten' waren geen plinten - waar ik aanvankelijk aan dacht - maar waarschijnlijk stevige latten of palen<sup>19</sup>. De betekenis van sommer en soemlatten wordt in de woordenlijst achter in de publicatie niet vermeld. Sommers waren wellicht zwaarder dan soemlatten en lichter dan

ribben, dus wel een soort dragende balken. In elk geval blijkt uit deze rekeningen, dat in Lichtenvoorde (en omgeving) de term sommer in een verwante betekenis bekend was. Het woorddeel Sommer- in Sommeres komt hier dus niet helemaal uit de lucht vallen.

## Zomereiken

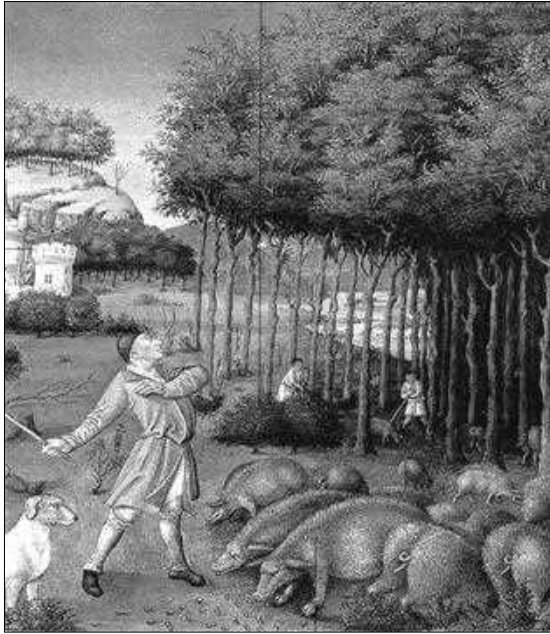
Het woorddeel sommer- vinden we in het dialect, maar ook in het ABN terug in de naam zomereik (*Quercus Robur*), die vooral op zware, vochthoudende grond groeit en reeds in de Middeleeuwen voor de houthandel werd aangeplant. Die naam moet wel van het Franse woord *sommier* of het Middelnederlandse *sommer* komen en is dus in de Middeleeuwen ontstaan. De zomereik is tegenwoordig volgens professionele bosbouwers de meest voorkomende eik. Zomereiken leveren, mits dicht op elkaar geplant, mooi recht hout, zonder al te veel zijtakken, die hinderlijke noesten veroorzaken. Op arme, droge grond doen zomereiken het niet zo goed<sup>20</sup>. De essen waren door de voortdurende bemesting natuurlijk niet zo arm als de omgeving. Dat gold uiteraard ook voor de lagere randen van de es, dus daar willen die bomen wel groeien. Aangezien een es hoger en dus droger is dan de omgeving, zullen ze op de vochtiger, lagere delen en langs de randen van de es gestaan hebben. Eikels kunnen een belangrijk nevenproduct zijn geweest: varkensvoer. Het recht om varkens in bossen te drijven werd al rond 1188 in het goederenregister van Hendrik graaf van Dahle vermeld. Daarin worden o.a. boerderijen in Groenlo en Vragender genoemd<sup>21</sup>.

Vooraf omdat hij leverancier was van grote balken en gebinten, moet zomer- in zomereik niet begrepen worden als 'warm jaargetijde', maar als 'zware balk'. Dát is de betekenis van zomer-, want vooral dié eik was voor de gemeenschap nuttig als leverancier van zwaar constructiehout voor de huizenbouw. Zoals een eik die kurk levert, kurk-eik heet, zo kan de eik die draagbalken levert, 'balk-eik' heten, maar hier met het oude woord voor balk, dus: sommer-eik, zomer-eik.

## Wintereik

Hoe moet de naam wintereik dan verklaard worden in het licht van het voorgaande? Deze naam lijkt immers te opponderen met zomereik. Het gaat hier m.i. echter niet om een tegenstelling van twee jaargetijden. De naam is wellicht als volgt ontstaan. Later in de Middeleeuwen, toen het woord





*Een boer slaat eikels uit de bomen om er de varkens mee te voeren.*

*Afbeelding: deel van miniatuur De maand november van de gebroeders Van Limburg 1413-1416*

jonge boom is hij juist zeer gevoelig voor vorst!

Winter is één tegengestelde van het homoniem zomer. Zomereik is dus een tegenovergestelde van wintereik. Die tegenstelling moet later in de Middeleeuwen ontstaan zijn, toen het homoniem zomer al bestond. Er wordt wel beweerd, dat de zomereik zo heet omdat de boom in mei bloeit. De wintereik daarentegen bloeit nog een week later. Dat is wel een erg wonderlijk verschil! Bovendien valt de bloei van de eik nauwelijks op. Zou die dan de aanleiding zijn voor de naam? Waarom niet het vallen van de eikels, wanneer de varkens het bos in konden, of de tijd waarop men de eiken placht te kappen?.

Ook het brandhout van de wintereik zou het woorddeel winter- kunnen verklaren i.v.m. de verwarming. Dát is evenzo onwaarschijnlijk, daar brandstof niet alleen voor verwarming in de winter nodig was, maar ook om te koken in de zomer. Vóór het ontstaan van plantages leverde een vrijstaande zomereik uiteraard ook veel brandhout, want bomen die balken moeten leveren, worden pas gekapt als ze groot zijn. Behalve een dikke, lange stam, hebben vrijstaande exemplaren dan zware takken en een kroon, met veel brandhout net als de langzame wintereiken, die als akkermaalshout veel eerder - elke tien jaar - gekapt werden en waarvan de jonge schors gebruikt werd in de leerlooierij. Misschien dat dit eekschillen een bezigheid was voor in de winter. Dat zou wel een logische naamsverklaring zijn. Kortom: de zomereik dankt zijn naam waarschijnlijk aan het snellere en goede timmerhout, dat hij levert. De wintereik kreeg zijn naam veel later wegens het mindere economische belang en omdat men toen zomer- in zomereik niet meer als zware balk interpreteerde, maar als jaargetijde.

zomereik al bestond, ging men het woorddeel zomer- in zomereik interpreteren als jaargetijde, omdat op dat moment de woorden sumar (zomer) en sôdari (draagbalk en lastpaard) al veranderd waren in het homoniem Sommer. Ik veronderstel, dat de wilde eik (*Quercus Petraea*) gewoon 'eik' of misschien 'wilde eik' o.i.d. heette. Die werd niet aangeplant, omdat hij langzamer groeit en tijd was toen ook al geld. Hij geeft wel redelijk timmerhout, maar als hakhout voldeed hij beter. Uiteraard levert hij brandhout, maar ook eikels. En eikels zijn zeer geschikt om varkens vet te mesten. Het woord mastbos heeft hiermee te maken<sup>22</sup>.

Deze wilde eik kwam vooral voor op arme, droge grond<sup>23</sup>, maar de hoge essen, gereserveerd voor de verbouw van broodgraan, waren door bemesting juist niet arm. Misschien dat daarom de wintereik niet veel voorkomt, want woeste gronden waren in onze streek veelal juist lage, vochtige gebieden. Kennelijk vond men het toch nodig die eik een naam te geven, die hem onderscheidde van de zomereik. Zo, misschien, kreeg de wilde eik de naam wintereik<sup>24</sup>. Hij doet die naam beslist geen eer aan, want als



*Rechts het blad van de zomereik, herkenbaar aan de zeer korte bladsteel, links het blad van de wintereik met een langere bladsteel.*

## De tussen-s

Hoe is de -s- tussen Sommer en es te verklaren? Vlak bij de es lag/licht de buurschap Sommers of Szommers. Het plaatsnamenboek geeft die naam niet. Wel noemt het de plaats Someren in Brabant. Het geeft echter geen verklaring. Someren lijkt mij een derde naamval meervoud. Die naam betekent dan: bij de zomereiken. De naam Sommerses betekent: de es van de zomereiken, of de es van de buurschap Sommers. Dit is een voor de hand liggende verklaring. Er is bij Groenlo nog een es, die in de naam een tussen-s heeft: Staedes es<sup>25</sup>. Dit is de Stadses.

In de naam Sommerses hoort vrij zeker een -s-<sup>26</sup>. Die wordt wel niet altijd geschreven, maar hij is er in het mondelinge taalgebruik (dialect) wel degelijk! Het kan een meervouds-s zijn. De samenstelling betekent dan: Zomereiken-es, of Balken-es. De -s- kan ook een verbindingsletter tussen de twee delen van de samenstelling zijn, of een soort tweede naamvals-s van het enkelvoud van sommer. De betekenis is dan: Es van de zomereik. Sommer betekent hier dus zomereik.



*Een duidelijk kenmerk van de zomereik is ook het eikeltje dat aan een lange steel zit.*

## Conclusies

1. De Lichtenvoordse en Grolse veldnamen Sommerses en Szommers hebben niets te maken met het seizoen van de zomer, maar met het economische aspect van de bomen (eiken) die daar groeiden, nl. dat ze leveranciers waren van zware draagbalken. Die economische functie van de lagere randen van deze es, een gunstige plaats voor de aanplant van zomereiken, is aanleiding geweest voor de naamgeving van de buurschap: de buurschap werd naar de es genoemd.
2. Deze conclusie verklaart ook de woorden soemlatten en sommers in de rekening van het ambt Lichtenvoorde van 1554 (bronnenpublicatie 3 van de SSHB). Respectievelijk betekenen die woorden: dragende latten en zware draagbalken.
3. Ook het Nederlandse woord zomereik heeft - in dit licht - misschien niets te maken met het jaargetijde van de zomer, maar wel met het nut van die eik als leverancier van zware, eiken draagbalken.
4. De wintereik heeft zijn naam pas gekregen, toen men het woorddeel zomer- in zomereik al opvatte als seizoen en men de betekenis zware draagbalk was 'vergeten'.

## Taal en dialect bevatten ook historische gegevens

Ik kom nu terug op de reeds genoemde conclusie van B. Slicher van Bath: 'Als grondslagen voor de nederzettingsgeschiedenis dienen echter de bodemgesteldheid, het archeologisch materiaal en ten slotte, in het later ontgonnen gebied, de historische gegevens.' In deze geest zou ik willen stellen dat het interessant zou zijn onderzoek te doen naar het voorkomen van bomenplantages rond het middeleeuwse Grolle en Lichtenvoorde (en Borculo). Hierbij past ook een nadere lokalisatie van boerderijen die genoemd zijn in het goederenregister van de graaf van Dahle. Ook onderzoek ter plaatse van de Sommerses naar hoogte, vochtigheid, vruchtbaarheid en waar oudtijds bomen stonden - met behulp van oude kaarten, veldnamen en informatie van bewoners - hoort hierbij. De uitkomsten zouden bovenstaande veronderstellingen aangaande de betekenis van het woorddeel Sommer- in Sommerses kunnen ondersteunen. Als dat het geval is, is ook aangetoond, dat men taal, dialect, taalgeschiedenis en veldnamen serieus mag nemen bij het achterhalen van de betekenis van namen. Hoewel... misschien blijkt ook wel, dat ik de plank - of is het hier de balk? - totaal misla!

1. B. Slicher van Bath, Plaatsnaamkunde als historische bron, E.J. Brill, Leiden, 1949.
2. RA Utrecht inv. nr. 1130.
3. Ik gebruik hier (meestal) de spelling 'Sommer-'.
4. Er is m.i. geen verband met de naam Winterswijk: dat ligt te ver weg.
5. B.H.M. te Vaarwerk (red.), Acht eeuwen heerlijk Eibergen, uitg. Hist. Kring Eibergen, 1988, pag. 36.
6. B.H. Slicher van Bath, Mensch en land in de Middeleeuwen, Assen, 1944.
7. J. Verdam, Middelnederlandsch Handwoordenboek, 's-Gravenhage, 1964.
8. J. de Vries, Etymologisch Woordenboek.
9. J. Knuttel, W.N.T. Den Haag/Leiden, 1936.
10. J. de Vries & F. de Tollenaere, Etymologisch woordenboek, Utrecht/Antwerpen, 1983.
11. Homoniemen zijn woorden die verschillende betekenissen hebben. In dit geval had 'Sommer' drie betekenissen: zomer, draagbalk en lastpaard. Men begreep de bedoelde betekenis alleen uit de zinnen eromheen.
12. G. J. H. Krosenbrink, Uit de historie van Winterswijk, Zutphen 1968. blz. 82 e.v. (en andere publicaties).
13. A.G.H. Schaars, Bosbouw in de achttiende eeuw, Zutphen, 1974.
14. B. H. M. te Vaarwerk (red.), Acht eeuwen heerlijk Eibergen, uitg. Hist. Kring Eibergen, 1988 blz. 36.
15. Everink hoorde tot de buurschap Sommers. Die naam kán iets met (wild) zwijn te maken hebben (i.v.m. eikenbossen). Vlakbij liggen Heusels, een lo-naam, en Wallerbosch. Overigens zou de veldnaam Gasteveld, daar vlakbij, oorspronkelijk Gaspen-wolde geweest kunnen zijn. De vorm **Gospenvolde** heb ik éénmaal gevonden (zie: Veelkleurigheid in een parochie, N. Adema en H. te Walvaart, pag 12).
16. Natrus, L. V., e.a. Groot volkomen Moolenboek etc., Joh. Covens en C. Mortier, Amsterdam, 1734.
17. De woordenlijst bij deze bronnenpublicatie vertaalt *snider* met kleermaker, maar in deze afrekeningen zijn *sniders* beslist geen kleermakers, maar speciale timmerlui: zagers en bewerkers van gebinten. Gezien de betekenis van de posten kunnen we bij *sniders* ook denken aan houtsnijders die balken versierden of merkten, en aan gebintmakers, die ter plekke beitel- en zaagwerk verrichtten aan de gebinten.
18. B. te Vaarwerk, Rekeningen van het ambt Lichtenvoorde 1519-1520, 1553-1555, bronnenpublicatie No 3, SSHB, Borculo, 1998, pag. 51. Ibidem, pag. 45.
19. J. Verdam, Middelnederlandsch Handwoordenboek, Den Haag 1964, pag. 558: "**Soom** ...*last van een lastdier*..". Soem- in soemlat heeft dus iets met gewicht te maken. Soemlat is een stevige lat, die een gewicht moet dragen. Misschien is soemlat zelfs een synoniem van sommer.
20. A. Voorhoeve, M. Honteler (red.), Bosplantsoen, I.P.C. Groene Ruimte, Arnhem, 1994.
21. B. H. M. te Vaarwerk (red.), Acht eeuwen heerlijk Eibergen, uitg. Hist. Kring Eibergen, 1988, pag. 11.
22. Misschien heeft het Masterveld (Dld), net over de grens bij Meddo, hier ook iets mee te maken.
23. A. Voorhoeve, M. Honteler (red.), Bosplantsoen, I.P.C. Groene Ruimte, Arnhem, 1994.
24. Dit is speculatie: ik heb geen naspeuring gedaan naar oude benamingen van de Quercus Petraea.
25. V. Smit, Het gasthuis te Groenlo door de eeuwen heen, Groenlose Hist. reeks no. 3, meldt de afwijkende vormen "Somerse" en "Soemerse" op pag. 6.

## Aanwinsten bibliotheek

In de periode 2004 tot 2006 werd de bibliotheek, mede dankzij enkele schenkingen, met de onderstaande boeken, krantenknipsels en tijdschriften uitgebreid. Onze hartelijke dank aan de gevers. Voor informatie kunt u contact opnemen met de bibliothecaris de heer Henk Hanselman, tel. 0544-373108.

1. Hulshof, Venderbosch, Vos, *Zoeklicht op Zieuwent en Mariënveld*, Bundel verhalen en wetenswaardigheden over de Tweede Wereldoorlog. -Zieuwent, 1995.
2. Nederlands Volkskundig Genootschap, *Nederlands Volksleven, Achterhoek en Liemers*, Gebundelde artikelen uit de Achterhoek en Liemers. -Wormer, 1980.
3. Annie Ribbers, *Van Kloosterschool tot Graafschap College*, Ruim 150 jaar onderwijs aan de Grolse gracht. -Doetinchem, 2004.
4. Herma-Jozé Blaauwgeers, *De prijs van vrijheid betaald op D-Day*. -Bunnik, 2004.
5. A.G. van Dalen, *Onze Schutterij, 30 Jaar gildewezen in Gelderland 1947-1977*. -Huissen, 1977.
6. M. Schotman-Harmsen, *Herder zonder Bokken, Alphons Ariëns pastoor van Steenderen 1901-1908*. -Steenderen, 200.
7. Oudheidkundige Vereniging Zieuwent, *Bouw en inrichting St.Werenfriduskerk, Zieuwent deel 1*, extra nummer van *Het Hoenderboom*. -Zieuwent, 1999.
8. Oudheidkundige Vereniging Zieuwent, *Bouw en inrichting St.Werenfriduskerk, Zieuwent deel 2*, extra nummer van *Het Hoenderboom*. -Zieuwent, 1999.
9. E.H. Wesselink, *Koninklijke Textielveredelings Industrie, w/h G.J. ten Cate & Zonen Eibergen Sinds 1830*. -Eibergen, 2004.
10. L.H. Boot, *De Rosollemolen uit Zieuwent*, Geschiedenis en bouwhistorie van de oliemolen. - Arnhem, 2004.
11. Erik Mentink, *De Grolse gracht*, Van verdedigingswerk tot viswater. -Groenlo, 2003.
12. Riet van Zanten-Willemsen, *Het verhaal van de tien rondwoningen*. -Lichtenvoorde, 2005.
13. Martine Letterie, *Raadsels rond 't Richtershuis*, Opstellen leerlingen basisscholen Lichtenvoorde. -Lichtenvoorde, 2005.
14. Kees Boekraad, *Van Ludgerkerk tot Ludgerhof*. -Den Haag, 2005.
15. Karel Emmens e.a., *De Oude Calixtuskerk te Groenlo*, Tussen Utrecht en Münster. -Utrecht, 2005.
16. Henk de Jager e.a., *Dieselend door Nederland*. , 2005.
17. Drs. A.L. Hulshoff e.a., *De Graven van Limburg Stirum*. -Assen, Münster, 1963.
18. Klaes Sierksma, *Liudger Thiadgrimszoon*, Leven en voortleven van een Christus-prediker (742-809). -Franeker, 1995.
19. Henny Bennink, *Bezetting en Verzet*, De gemeente Lichtenvoorde en de omliggende gemeenten in de Tweede Wereldoorlog. -Aalten, 2005.
20. Hans de Beukelaer, *De gemeente Lichtenvoorde 1815 - 2005*, De moeite van het vastleggen meer dan waard. -Aalten, 2005.
21. Onno Zijdel, Thijs van Halteren, *cd - We moeten ons toch schamen e.a. nummers*. - Lichtenvoorde.
22. Carnavalsvereniging De Zandbieters, *Carnaval 2002 Harreveld*, 44 jaar Zandbieters. -Harreveld, 2002.
23. Brandweerkorps Lichtenvoorde, *Het korps Vrijwillige Brandweer Lichtenvoorde*. - Lichtenvoorde, 1983.
24. Rijkspolitie Lichtenvoorde, *Informatie van ons, voor U*, Informatieboekje Rijkspolitie Lichtenvoorde 1988. -Lichtenvoorde, 1988.
25. J.J. van Huet Lindeman, *Nieuw leven voor een jonge kerk*, Beschrijving St. Ludgerkerk te Lichtenvoorde. -Winterswijk, 1999.
26. *Gelders Volkslied, Tekst*.
27. *Verhalen in het dialect* (verzameling krantenknipsels).
28. *Boekhouder van de taal*, Wil Sterenborg werkt mee aan nieuw Tilburgs woordenboek. Knipsel.

29. L.H. Boot, *De rosoliemolen uit Zieuwent in het Openluchtmuseum*, Artikel in tijdschrift Molenwereld. -Krimpen aan de Lek, 2005.
30. *Zestigjarig jubileum Buurtvereniging 'Oud-Lichtenvoorde'*, Extra editie van de Elna, 2005.
31. Antoon Driessen, *De St. Lugerkerk te Lichtenvoorde*, korte geschiedenis van een architectonisch juweel. -Lichtenvoorde, 2004.
32. *Lied van den Grooten Steen, Tekst.*
33. *1000 jaar Lichtenvoorde*, Herdenkingskrant augustus 1946.
34. Eigen uitgave, *Longa'30 75 jaar jong*, Jubileumkrant voetbalvereniging. -Lichtenvoorde, 2005.
35. Mevr. Menting-Lueb, *Ne brief an Jan Manschot*, herinneringen aan haar jeugd - Lichtenvoorde, 2005.
36. *Verlagen Toestand gemeente Lichtenvoorde 1851-1868*, oud rapport (1867 ontbreekt).
37. Zeno Kolks, *De kerk van de H. Bonifatius in Lichtenvoorde*, Een bijzondere schepping van Wolter ter Riele, tijdschriftartikel, 2001.
38. Hilde de Haan, *De ziel van de kerk is intact gebleven, Ludgerkerk in Lichtenvoorde*, 2005.
39. Linda ter Horst, Marlies Slütter, Jolien Wessels, *Het dagelijks leven in Lichtenvoorde 100 jaar geleden*, Profielwerkstuk van drie VWO leerlingen, 2005.
40. J.van Hest en F. Haans, *J.W. Boerbooms, trouw aan de gotiek*, herleving van het middeleeuwse Gelre in de negentiende eeuw door kerken en kapellen, Publicatie in Bulletin Stg. Oude Gelderse Kerken, jaargang 25, najaar 1999., 1999.
41. *ARCHIEF 1967*, Orgaan van de Oudheidkundige Vereniging De Graafschap.
42. *ARCHIEF 1965*, Orgaan van de Oudheidkundige Vereniging De Graafschap.
43. *ARCHIEF 1970*, Orgaan van de Oudheidkundige Vereniging De Graafschap.
44. *Jaarboek Achterhoek en Liemers*, nummer 5 1980-1981.
45. *Jaarboek Achterhoek en Liemers*, nummer 6 1983.
46. *Jaarboek Achterhoek en Liemers*, nummer 7 1984.
47. *Jaarboek Achterhoek en Liemers*, nummer 8 1985.
48. *Jaarboek Achterhoek en Liemers*, nummer 9 1986.
49. *Jaarboek Achterhoek en Liemers*, nummer 10 1987.
50. *Jaarboek Achterhoek en Liemers*, nummer 11 1988.
51. *Jaarboek Achterhoek en Liemers*, nummer 12 1989.
52. *Jaarboek Achterhoek en Liemers*, nummer 13 1990.
53. *Jaarboek Achterhoek en Liemers*, nummer 28 2005.
54. Dr. A.G.H. Schaars, *Wald, de mens deel D*, Woordenboek van de Achterhoekse en Liemerse dialecten, Doetinchem, 2004.
55. *Contactorgaan ADW 2005*, Periodiek van de Oudheidkundige Werkgemeenschap Aalten-Dinxperlo-Wisch.
56. *Kronijk van Deutekom en Salehem als oock Gander* 2005.
57. *Den Schaorpaol 2005*, Periodiek van de stichting Staring Instituut.
58. *Alledaagse Dingen 2005*, Tijdschrift met nieuws voor volkscultuur, regionale geschiedenis, folklore en volkskunst in Nederland en Vlaanderen.
59. *Het Hoenderboom 2005*, Periodieke uitgave van de Oudheidkundige Vereniging 'Zuwent'.
60. *Onder d'n Kroezeboom 2005*, Publicaties *Historische Vereniging Old Reurle*.
61. *'t Meistersbenksken 2005*, Berichten oudheidkundige vereniging *De Graafschap*.
62. *Kleine Reeks, nummer 11, juni 2005*, Verhalen over de geschiedenis van Stad en Heerlijkheid Borculo.
63. *Old Ni-js 2005*, Kroniek van Eibergen, Beltrum, Rekken en Zwolle.
64. *Grols Verleden*, Tijdschrift voor de historie van Groenlo en directe omgeving, -Groenlo, 2005.
65. *De Pliet*, Nieuwsbrief van het Streekarchivariaat Regio Achterhoek.
66. Roger Crols, *Erfgoed om te koesteren*, het historisch interieur van erf Pillen, artikel in Nieuwsbrief Boerderij en Erfgoed, jaargang 1, nummer 1, december 2002. -Arnhem, 2002.
67. van Lochem, te Brake, Domhof, *Een B(loe)eiend Spektakel*, De geschiedenis van 75 jaar bloemencorso in Lichtenvoorde. -Lichtenvoorde, 2004.
68. G.A. Noordzij, *Wonen tussen woeste grond, Lichtenvoorde, 1750 - 1850*, Scriptie Geschiedenis Vrije Universiteit Amsterdam. -Amsterdam, 2000.

69. Spapens, Steijns, Sterenborg, *Goedgetòld, diksjenèr van de Tilburgse taol*. -Zaltbommel, 2004.
70. *Het dodengelagboek van Café De Koppelpaarden 1815-1906*, Oud aantekenboek.
71. *Jubileumkrant Lichtenvoords Mannenkoor 2003*, eigen uitgave , 2003.
72. Berendsen, te Walvaart, *Antoniusschool Lievelede 1929 - 2004*, Jubileumboekje. -Lievelede, 2004.
73. W.H. Schutten, *Tijdsbeeld over de jaren 1895 - 1978*, Persoonlijke herinneringen W.H. Schutten.
74. Maria Helena Catharina van Basten Batenburg, *Het schrift 'Lichtenvoorde', aantekeningen*, Oud aantekenschrift uit ca 1900.
75. *Index Contactorgaan A.D.W.* deel II. , 1992.
76. K, van der Hoek e.a., *Kadastrale Atlas Gelderland Aalten/Bredevoort*. -Arnhem, 2004.
77. *Jaarboek Achterhoek en Liemers*, nummer 27 2004.
78. *Contactorgaan ADW 2004*, Periodiek van de Oudheidkundige Werkgemeenschap Aalten-Dinxperlo-Wisch.
79. *Kronijck van Deutekom en Salehem als oock Gander 2004*.
80. *Den Schaorpaol 2004*, Periodiek van de stichting Staring Instituut.
81. *Old Nee 2004*, Orgaan van de historische kring NEEDE.
82. *Alledaagse Dingen 2004*, Nieuws voor volkscultuur, regionale geschiedenis, folklore en volkskunst in Nederland en Vlaanderen.
83. *Het Hoenderboom 2004*, Periodieke uitgave van de Oudheidkundige Vereniging 'Zuwent'.
84. *Onder d'n Kroezeboom 2004*, Publicaties Historische Vereniging Old Reurle.
85. *'t Meistersbenksken 2004*, Berichten oudheidkundige vereniging 'De Graafschap'.
86. *Relatie Magazine Rijksarchief Gelderland 2004*.
87. *Respons*, mededelingen van het Meertensinstituut 2004.
88. *Gelders Erfgoed 2004*, Tweemaandelijks Gelders cultuurhistorisch tijdschrift.
89. *Gelders Erfgoed 2005*, Tweemaandelijks Gelders cultuurhistorisch tijdschrift.
90. *Kleine Reeks, nummer 10, april 2004*, Verhalen over de geschiedenis van Stad en Heerlijkheid Borculo.
91. *Old Ni-js 2004*, Kroniek van Eibergen, Beltrum, Rekken en Zwolle.
92. *Grols Verleden*, Tijdschrift voor de historie van Groenlo en directe omgeving. -Groenlo, 2001.
93. *De Pliëk*, Nieuwsbrief van het Streekarchivariaat Regio Achterhoek.

## Aanwinsten foto/dia-archief in de periode 2004 t/m december 2005

1. Verworven 2 ansichtkaarten: 1 van Lichtenvoorde en 1 van Zieuwent.
2. Verworven 39 fotorepro's (10x15) overwegend over Lievelede, uit 't parochiearchief van Lievelede en uit de collecties van de families Adema en Te Plate.
3. Ontvangen van de fam. C. Kortes, 5 originele foto's van verschillende grootte: het kerkkoor 1925, personeel Leerfabriek Hulshof op retraite in 1919, 2x pastoor Hunsche en H.Hartbeeld achter de kerk in 1941.
4. Ontvangen van mevr. Blok-Marijnusse, 2 originele foto's (9x14) betreffende Eerste H. Communie bij de familie Hulshof.
5. Verworven 47 dia-repro's van diverse onderwerpen uit collecties van meerdere aanbieders. Van de fam. Geerdinck: 12 stuks Lievelede, boerderij, paters en school. Van de fam. Eppingbroek, 11 stuks over div. onderwerpen Lichtenvoorde. Van de fam. Kruip, 5 stuks diversen Lichtenvoorde, Van de fam. Wiefker, 3 stuks over de fam. Jaartsveld. Van de fam. Adema, 6 stuks over kermis Lievelede, kindsheid, KJV en KJMV. Van de families Marijnusse, Wansink, Lansink, Willemsen: allen 2 stuks met diverse onderwerpen Lichtenvoorde (schooltoneel, families, straten) en Lievelede (boerderijen).
6. Verworven 14 fotorepro's (10x15) betreffende Lievelede over school, boerderij, fam. Hulshof e.a. uit de collecties van de fam. Geerdinck, Café Halfweg van fam. Lansink en kermis uit het parochiearchief.
7. Verworven 25 fotorepro's (10x15) betreffende Lichtenvoorde: over families, kermis, straten, kindsheid, Bonifatiusknappen, bijenhoudersvereniging e.a. aangeboden door de families Adema, Geerdinck, Eppingbroek, Kruip, Lelivelt, Visser, Wiefker en Willemsen.
8. Ontvangen van de fam. Nijs, 10 kleurenfoto's (10x15) van de St. Jorisschool aan de Varsseveldseweg in 2004. Foto's van de buitenkant en van het binnenste van de school.
9. Ontvangen van de familie Boekelder 3 originele foto's (grotere formaten), betreffende: Viering 1000 jaar Lichtenvoorde 1946, boog en mensen op de Aaltenseweg. Bestuur van Longa'30 in 1955 bij het 25-jarig bestaan. Kleermakers op cursus in Groenlo 1942.
10. Verworven een luchtfoto van Lichtenvoorde in september 2001, in A3-formaat.
11. Verworven via internet, foto op formaat 13x18 van het bezoek van koningin Wilhelmina aan de Militaire Oefeningen in 1932 in Lievelede en Vragender.
12. Verworven 5 ansichtkaarten: 2 van Erve Kots, 2 van het Internaat te Harreveld en 1 van de molen Hermien te Harreveld.
13. Ontvangen van G. Eppingbroek 10 kleurenfoto's (10x15) met straatbeelden van Lichtenvoorde in 2004 en 2005.
14. Ontvangen van de vroegere burgemeester van Lichtenvoorde A. van Bastelaar, 13 kleurenfoto's (9x14) van het bloemencorso te Lichtenvoorde in 1972.
15. Verworven 44 fotorepro's (10x15) betreffende Lievelede. Alle uit het parochiearchief en vooral betrekking hebbende op de bouw van de kerk, de bouw van Loreto en kerkelijke jubilea.
16. Verworven 17 fotorepro's (10x15) betrekking hebbende op Lichtenvoorde, o.a. met dorpsgezichten, verenigingsleven, geestelijken, families en school. Uit de collecties van de families Adema, Kruip, Eppingbroek, Lansink en Holkenborg.
17. Ontvangen van de familie Boschker (via H. Bennink) 9 originele foto's uit de jaren vijftig betreffende kerkelijke aangelegenheden te Vragender (o.a. inwijding nieuwe kerk e.a.) en 5 foto's en prentjes betreffende het klooster Tienakker (hier was zuster Boschker).
18. Ontvangen van G. Eppingbroek 2 ansichtkaarten (jaren vijftig) betreffende Lievelede.
19. Verworven 5 ansichtkaarten betreffende Lichtenvoorde (Leeuw 1905/ Johanneskerk 1925/ gemeentehuis 1935/ Broekboom 1960/ ziekenhuis (kleur) 1960).
20. Verworven 5 kleurenfoto's (13x18) van het bloemencorso Lichtenvoorde in 2005.
21. Ontvangen 55 kleurenfoto's (10x15) van straatbeelden Lichtenvoorde, Lievelede en Vragender en een aantal foto's van boerderijen of huizen in het buitengebied. Het betreft de periode 2004/2005.

22. Verworven 36 fotorepro's (10x15) betreffende onderwerpen uit Zieuwent (1x), Vragender (1x), Lichtenvoorde (1x) en Harreveld (33x). De originelen zijn afkomstig uit de collecties van de families: Schilderink, Bennink, Eppingbroek, Lansink, Frenken en Thielen/Nijs en verder uit het archief van de Rabobank Harreveld.
23. Verworven 36 diarepro's met onderwerpen uit Lichtenvoorde (26x), Vragender (5x), Harreveld (3x), Lievelede (1x) en Zieuwent (1x). De originele foto's zijn afkomstig uit collecties van de families: Bennink, Nijs, Boschker, Lueb, Kruip, Hartman en Lansink. Verder uit het fotoarchief V.O.L. Onderwerpen zijn o.a. bloemencorso 2005, St. Jorisschool, familie Lueb, kerkelijk Vragender, priester inhalen in Lichtenvoorde e.a.

**Per 31 december 2005 hebben we nu:**

Foto's, aanwinsten 293 stuks, totaal 2884 stuks.

Ansichtkaarten, aanwinsten 15 stuks, totaal 85 stuks.

Dia's, aanwinsten 83 stuks, totaal 2323 stuks.

**Aanwinsten audiovisuele middelen in de periode 2004 t/m december 2005**

1. Smalfilm over het Hooiland in de jaren zestig/zeventig, ontvangen van de heer T. Otte.
2. Super8-film betreffende de motorcross in de Schans in de jaren zestig, ontvangen van de heer C. Kortes.
3. Dvd van 75 jaar schutterij St. Switbertus, verworven in 2004.
4. Cd met Lichtenvoordse en Achterhoekse liedjes door Hemmie Doppen. Ontvangen in 2004 van de heer Hemmie Doppen.

**Aanwinsten museale voorwerpen in de periode 2004 t/m december 2005**

1. Ontvangen van de heer H. Hanselman een tinnen herdenkingslepel, uitgegeven bij gelegenheid van de opening van de B.A.L.-route in 1965. Ontvangen voorjaar 2005.

**Aanwinsten documentatiecentrum in de periode 2004 t/m augustus 2005**

1. Ontvangen van de familie F. Weijenborg te Winterswijk, september 2004: In bruikleen: een aantekenboek "Dodengelag de Koppelpaarden 1815-1906". Bevattende aantekeningen over de kosten van de aldaar gehouden bijeenkomsten na een begrafenis.
2. Geschonken: een aantekenschrift van mevr. Helena Essink-Van Basten Batenburg, bevattende historische verhalen en aantekeningen betreffende Lichtenvoorde.
3. Een collectie krantenknipsels en verhalen in dialect. Geschonken door de heer R.J. Smit te Lievelede (2004).
4. In januari 2005 ontvangen van de heer Leo Holweg, twee doosjes met een groot aantal bidprentjes van overledenen uit Lichtenvoorde.
5. Eveneens ca 350 bidprentjes ontvangen van de heer Henk Hanselman.
6. Ontvangen bij de ontruiming van het pand en van de voormalige garage van familie Knippenborg aan de Varsseveldseweg in juni 2005, een dossier, bevattende totaal 120 documenten. Hierin o.a. : Een debiteurenboek, een inkoopboek, rekeningen, ambtelijke stukken en vakbladen.
7. Ontvangen van de heer G. Eppingbroek, mei 2005: Hoesje voor pasfoto's, van het oude atelier Wekking, naast de pastorie. Nieuwjaarskaartje, jaren vijftig (klein).
8. Ontvangen van de heer J. Kruip, eind juli 2005: een aantal oude kranten, o.a. Elna's en Graafschapbodes.
9. Ontvangen van de heer G. Eppingbroek, 14-9-2005: een map met 'Verslagen betreffende de toestand der Gemeente Lichtenvoorde' over de jaren 1851-1868 (behalve het jaar 1867).



## Aanwinsten expositiemateriaal

Ontvangen van de heer G. Eppingbroek, 13-12-2005: 2 geplastificeerde kleurkopieën (A3-formaat) van kaartbladen uit de historische atlas 1870. Bladen van Lichtenvoorde/Winterswijk.

G.J.A. Eppingbroek

Voor vragen, giften van allerlei aard voor het documentatiecentrum of voor beschikbaarstelling van foto's kunt u zich wenden tot de beheerder van ons foto/dia-archief: de heer G.J.A. Eppingbroek, Koekoekstraat 16, 7102 AZ Winterswijk, tel. 0543-515408 of tot de bibliothecaris de heer H.J. Hanselman, Const. Huijgensstraat 7, 7131 WG Lichtenvoorde, tel 0544-373108 of tot een van de andere bestuursleden.

## Nieuwe leden

In 2004 en 2005 hebben zich als lid aangemeld:

1. Dhr. en Mevr. H. Evers, Lichtenvoorde;
2. Dhr. W. Elting, Winterswijk;
3. Dhr. R.J.A.M. Krabben; Lichtenvoorde.
4. B.A.J.A. Wolterinck., Lievelde;
5. Mevr. A.F. Colenbrander, Lievelde;
6. Mevr. A.M.C. Spanjaard, Lichtenvoorde;
7. Dhr. H.A.A. Mullink, Lichtenvoorde;
8. Fam. Adema, Lievelde;
9. Dhr. G.J.A. Hartman, Lichtenvoorde;
10. Dhr. H.A.M. Everink, Lievelde;
11. Dhr. R.J.W.M. Wopereis, Lichtenvoorde.

## Adressen bestuur en contactpersonen Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde

J.A.M. Tijdink*, <i>Voorzitter</i>	Schatbergstraat 56,	7131 AS Lichtenvoorde.	Tel. 0544-373123
H.A.M. Everink, <i>Secretaris</i>	Lauwersdijk 5,	7137 ME Lievelede.	Tel. 0544-373081
J.B.J. Ernst, <i>Penningmeester</i>	Derde Broekdijk 2,	7132 EC Lichtenvoorde.	Tel. 0544-379321
F.A.M. Bonnes*, <i>Bestuurslid, werkgroep Streektaal</i>	Ludgerstraat 11,	7131 EX Lichtenvoorde.	Tel. 0544-372491
G.J.A. Eppingbroek, <i>Beheerder fotoarchief, afgevaardigde in bestuur Staring Instituut</i>	Koekoekstraat 16,	7102 AZ Winterswijk.	Tel. 0543-515408
H.J. Hanselman, <i>Bestuurslid, bibliothecaris, samenstelling periodiek, genealogie</i>	Const. Huygensstraat 7,	7131 WG Lichtenvoorde.	Tel. 0544-373108
F.J. van Lochem, <i>Bestuurslid, redactie periodiek</i>	v.d. Meer de Walcherenstraat 10,	7131 EN Lichtenvoorde.	Tel. 0544-374723
C.M.W. Oolthuis-Wagener, <i>Bestuurslid, werkgroep Excursies/lezingen</i>	Brechtstraat 5,	7132 AC Lichtenvoorde.	Tel. 0544-372080
Th.G.F. Withag*, <i>Bestuurslid, werkgroep Excursies/lezingen, werkgroep Archeologie</i>	Pastoor Sandersstraat 19,	7131 BT Lichtenvoorde.	Tel. 0544-375517
G.A.Th.M. Nijs, <i>Werkgroep Archeologie, homepage</i>	Past. Sandersstraat 13,	7131 BT Lichtenvoorde.	Tel. 0544-376947

\* behoudens legitimering van de jaarvergadering 2006.

### Redactieadres:

F.J. van Lochem, v.d. Meer de Walcherenstraat 10, 7131 EN Lichtenvoorde Tel. 0544-374723

### Oude nummers de Lichte voorde:

H.J. Hanselman Const. Huygensstraat 7, 7131 WG Lichtenvoorde. Tel. 0544-373108

Contributie voor het lidmaatschap van de vereniging: € 15,—.

### Internetpagina's:

Website Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde  
[www.oudheidkundelichtenvoorde.nl](http://www.oudheidkundelichtenvoorde.nl)  
E-mailadres Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde  
[info@oudheidkundelichtenvoorde.nl](mailto:info@oudheidkundelichtenvoorde.nl)

### Bank en Giro:

Postgiro: 1007734 t.n.v. Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde  
Banknummer: 3361.63.932 Rabobank Lichtenvoorde t.n.v. Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde

Digitale bewerking  
Henk Hanselman  
2013